

УДК 911.3

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Волинського національного університету імені Лесі Українки (*протокол № 1 від 21 вересня 2022 р*)

Рецензенти:

Ільїн Л. В. – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельного господарства Волинського національного університету імені Лесі Українки

Король П. П. – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри кафедри геодезії, землевпорядкування та кадастру Волинського національного університету імені Лесі Українки

Поручинський В. І. Слащук А. М. Урбаністична географія: словник основних термінів і понять. Луцьк, 2022. 67 с.

Словник термінів призначений для використання в освітньому процесі здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальностей 014 Середня освіта. Географія та 106 Географія та підготовки і виконання практичних занять, індивідуальної та самостійної та роботи з освітніх компонентів «Урбаністична географія», «Географія населення з основами демографії» «Економічна та соціальна географія України», «Географія поселень».

У даній методичній розробці розглядаються поняття та терміни у прикладних дослідженнях урбаністичної географії, географії населення та географії поселень.

УДК 911.3

© Поручинський В. І., Слащук А. М., 2022

© ВНУ імені Лесі Українки

ВСТУП

Урбаністика – наука, що ґрунтується на вивченні розвитку міст. Вона включає вивчення історії розвитку міста з архітектурної точки зору, вплив міського дизайну на розвиток громади. Урбаністичні дослідження допомагають зрозуміти людські цінності, розвиток та взаємодію, які вони мають із їхнім фізичним середовищем. Ця сфера науки походить насамперед із Сполученого Королівства та Сполучених Штатів, і поширилася на увесь світ

Це поле є міждисциплінарним, оскільки використовує теорії з різних академічних сфер та досліджує їх у міському контексті. Велика різноманітність наукових напрямків стосується міського середовища як місця, яке можна вивчати, а тому там проводяться дослідження в таких сферах таких як екологія, економіка, географія, охорона здоров'я та соціологія. Однак науковці в цій галузі досліджують, саме конкретні елементи та їх вплив на те, як функціонує місто, наприклад, як зміниться житло та транспорт. Крім того, дослідники також вивчають, як жителі взаємодіють в місті, наприклад, як расові і статеві відмінності призводять до соціальної нерівності в міських районах.

А

Аборигени – корінне населення значного за площею регіону на певній території.

Агломерація – це компактне територіальне угруповання міських і сільських поселень, об'єднаних у складну динамічну локальну систему різноманітними інтенсивними зв'язками – діловими, трудовими, виробничими, комунально-господарськими, культурно-побутовими, природоохоронними, рекреаційними тощо, а також спільним використанням ресурсів даного ареалу.

Агломерування – це процес перетворення великого міста на ядро агломерації, що формує навколо себе плеяду супутників і зрештою приводить до утворення міської агломерації.

Агломераційна економія – це зниження собівартості виробництва одиниці продукції внаслідок його територіальної концентрації в одному пункті (промисловому центрі, промисловому вузлі тощо).

Агломеровані поселення (міста-супутники) – це міські населені пункти, що розташовані в зоні тяжіння ядра агломерації і мають з ним тісні й різноманітні зв'язки. За територіальною локалізацією виділяють агломеровані поселення I та II поясу (порядку), що відрізняються ступенем пов'язаності з ядром.

Адміністративний центр – поселення, що виконує функції загального адміністративного управління і що зосереджує органи місцевої самоврядування різного територіального рівня (області, району, міста та ін.). Адміністративний центр повинен мати матеріальну можливість виконувати ці функції – бути добре пов'язаним зі всіма частинами своєї адміністративно-територіальної одиниці, володіти достатнім економічним, культурним і кадровим потенціалом і так далі. Тому в багатьох країнах, що особливо мають сильні традиції політичного централізму, адміністративний центр, як правило, найбільше поселення на своїй території.

Адміністративно-територіальний склад міста – це сукупність територій міста, які виділені в окремі частини, з урахуванням історичних, соціально-економічних та інших особливостей – райони, мікрорайони, квартали, промислові зони, дачні масиви тощо. Такий поділ необхідний для забезпечення жителям будь-якої частини міста найшвидшого доступу до товарів та послуг першої необхідності (продуктових магазинів, аптек, постів швидкої медичної допомоги тощо) та розмежування промислових, адміністративних та спальних зон міста.

Адміністративно-управлінська функція міста – це одна з ключових функцій міста, що забезпечує організацію управління всіма структурними ланками населеного пункту, забезпечує прийняття загальних рішень щодо його функціонування (вирішення проблеми фінансового і кадрового забезпечення, модернізації міської забудови, визначення напрямків подальшого розвитку міста тощо).

Аксіологічний (ціннісний) підхід – це підхід до вивчення міст, який передбачає, що зміст життєдіяльності людини визначається спрямованістю активності особистості не лише на осмислення, але й на створення матеріальних і духовних цінностей, що є складовими культури людства. Цей підхід виконує роль механізму зв'язку між практичними і пізнавальними підходами, виступає своєрідним мостом між теорією і практикою.

Альфа (провідні) міста – це найбільші світові центри, місця концентрації найважливіших економічних, фінансових, політичних функцій, що займають стратегічні місця у світовій економіці. Вони, як правило, концентрують командні функції і сервісні фірми високого рівня, орієнтовані на всесвітні ринки. До таких міст належать: Лондон, Нью-Йорк, Париж, Токіо, Лос-Анджелес, Мілан, Сінгапур тощо.

Античне місто-держава – великий центр поселення населення, держава, яка складається з одного міста та навколишньої території. Як правило, історично античні міста-держави були частинами більшої цивілізації. Деякі з них об'єднувались в формальні або неформальні союзи, часто під проводом

одного лідера. Міста-держави в стародавньому Римі, наприклад, були об'єднані через підкорення іншими державами; деякі, такі як в Стародавній Греції, в Пелопонесі об'єднувались добровільно для спільного захисту.

Антропогеографія (географія населення) – це галузь суспільної географії, що вивчає закономірності й просторові особливості формування й розвитку сучасного складу населення й місць його перебування в різних історичних, соціокультурних, економічних і природних умовах.

Арабський тип міста – це тип забудови міста, для якої характерне старе ядро із дуже щільно забудовою східного типу та європейськими кварталами з багатоповерхівками і хмарочосами довкола них, а також, з зоною нетрів. Притаманний для Північної Африки та Близького Сходу.

Ареал проживання – обширна територія на якій проживає населення, об'єднана певною спільною ознакою (наприклад, національність).

Архітектура – це одночасно наука і мистецтво проектування будівель, а також власне система будівельних споруд, які формують просторове середовище для життя і діяльності людей відповідно до законів краси. На сучасному етапі розвитку людства архітектура становить одну з найважливіших частин матеріальних засобів існування людського суспільства (громадська архітектура – житлові будинки, громадські споруди та інше) та засобів виробництва (промислова архітектура – будівництво заводів, фабрик, електростанцій тощо).

Архітектурний ансамбль – це група архітектурних об'єктів, об'єднаних територіально і композиційно, включає простір організований і обмежений об'ємами будівельних споруд відповідно до законів архітектурної композиції. Окрім будівель, може включати складові як антропогенного походження – інженерні споруди (мости, греблі, набережні тунелі, віадуки тощо), твори монументально-декоративного мистецтва, так і природного походження – зелені насадження, акваторії тощо. Архітектурні ансамблі зазвичай створюються одним архітектором чи групою архітекторів та переважно в міських населених пунктах.

Архітектурно-планувальна структура міста – це сукупність функціонально і естетично (композиційно) обґрунтованих, просторово зорієнтованих зв'язків і вузлів, що забезпечує максимально можливу комфортність урбанізованої території, її естетичну привабливість, ефективність функціонування, оптимальну взаємодоступність місць проживання, прикладання праці, обслуговування і рекреації тощо.

Асиметрія міського розселення – це нерівномірність розміщення міських населених пунктів на певній території (районі, області, економічному районі, країні, групі країн), що зумовлена як економіко-географічними, політичними та транспортними передумовами, так і природними факторами. Асиметрія міського розселення притаманна для більшості країн світу та особливо виражена у високоурбанізованих районах, де основна частка міських населених пунктів сконцентрована поблизу ядер агломерацій.

Атомізація суспільства – це процес подрібнення суспільства на окремі індивідууми, що підтримують між собою мінімальний, нерідко дистанційний і формалізований рівень спілкування.

Африканський тип міста – це тип забудови міста, для якої характерна забудова сільського типу з хатинами та городами, наявність поселень-нетрів. Притаманний для, так званої «Чорної Африки».

Б

Багатогалузевий промисловий пункт – місто або селище міського типу, де зосереджено кілька промислових підприємств різних галузей не поєднаних між собою виробничими зв'язками і в якому населення зайнято переважно в промисловості.

Багатогалузеві промислові центри змішаного профілю – це місто з населенням від 50 до 100 тис. осіб, довгострокове процвітання яких залежить від того, наскільки у них розвинена інфраструктура і наскільки вона готова взяти на себе навантаження нового основного виробництва. Що більше

розвинена інфраструктура (допоміжне виробництво), то гнучкішою є вся економіка міста, тим на міцнішій основі базується його економічний розвиток та процвітання.

Багатофункціональне місто – це місто, яке поєднує адміністративно-політичні, культурні і економічні функції, має широкі і різноманітні зв'язки та відрізняється складною територіальною організацією.

Багатофункціональні міста-супутники – це місто або селище міського типу, що знаходиться і розвивається неподалік від більш крупного, але не далі ніж 30 км, міста або достатньо великого підприємства (фабрика, завод, АЕС) і складає з ним єдину економічну і демографічну систему.

Багатоцентрична (поліцентрична) агломерація – агломерації, що мають декілька міст-центрів, наприклад «агломерація двох столиць» Відня (Австрія) і Братислави (Словаччина), агломерації Рурського, Верхньосілезького чи Донецького регіонів.

Багатоядерна модель – властива місту, що сформувалось навколо кількох територіально близьких крупних об'єктів.

Багатоядерна форма міського розселення – це тип системи міського розселення з басейновою концентрацією міст, характерний для потужних вугільних районів з високим рівнем освоєння і переважним розвитком важкої індустрії. Такий тип територіальної структури мають Донецький і Придніпровський райони України, райони Саару та Руру, Верхньої Сілезії, Мінас-Жерайс та Парана в Бразилії.

Басті – індійський варіант нетрів, що зазвичай розміщені на околицях міст. Басті будуються з різноманітних матеріалів, від цегли до сміття, дуже щільно заселені, часто не мають каналізації. Переважно мають електрику, але часто неофіційно. Однією із головних проблем є висока злочинність. В Бразилії їх називають «факелами», в Перу та Колумбії – «барріос кландестінос», в Африці – «бідонвілями».

Бета (головні) міста – це міста-шлюзи (субконтинентальні столиці), ареал обслуговування яких досягає від 10 до 20 млн. населення. Це вузли повітряного

сполучення, комерційні та сервісні центри субконтинентального значення. Наприклад, до таких міст належать: Сан-Франциско, Сідней, Торонто, Цюрих, Брюссель, Мадрид, Мехіко, Сан-Пауло, Москва, Сеул.

Біцентрична агломерація – агломерація, що утворюється, коли передміські зони двох міст зростаються. Прикладом такої агломерації є Токійсько-Йокогамська агломерація в Японії, Донецько-Макіївська агломерація в Україні.

Блакитний банан – це розірвана область урбанізації у Західній Європі, чисельність населення якої становить близько 110 млн. осіб. Вона тягнеться від Північно-Західної Англії на півночі до Мілана на півдні. «Блакитний банан» включає у себе міста Бредфордс, Лідс, Ліверпуль, Манчестер, Бірмінгем, Лондон, Амстердам, Гаага, Роттердам, Брюссель, Антверпен, Ейндговен, Рур, Дюссельдорф, Кельн, Франкфурт-на-Майні, Люксембург, Штутгарт, Страсбург, Цюрих, Турин, Мілан, Генуя і є однією з найбільших у світі концентрацій людей, грошей та виробництва.

Брендинг міста – це синергетичний ресурс, у вигляді соціальної стабільності, інвестицій, туризму, нових робочих місць та ін. Це гарантований капітал, що вкладений у майбутнє міста і його соціуму. Брендінг – неодмінні атрибути кожного міста, наприклад, для тієї ж Польщі – це промоції.

В

Велике місто – місто, чисельність населення якого становить 100-500 тис. осіб.

Великі міста – промислові вузли та центри, що концентрують в собі значну чисельність промислово-виробничого персоналу і основних виробничих засобів, в силу дії низки нових факторів, істотно поступилися своєю конкурентоздатністю ряду малих і середніх промислових центрів та пунктів України за якісними показниками розвитку господарства.

Виборність – особливість урбанізованого розселення, пов’язана з приуроченістю форм розселення до певних точок (ареалів) переважного розвитку, що володіє підвищеним економічним і соціальним потенціалом.

Виробнича зона міста – території, призначені для розміщення промислових підприємств і пов’язаних з ними виробничих об’єктів, у тому числі комплексів наукових установ з дослідними підприємствами, комунально-складських об’єктів, підприємств з виробництва та переробки сільськогосподарських продуктів; санітарно-захисних зон промислових підприємств; об’єктів спецпризначення (для потреб оборони); споруд зовнішнього транспорту і шляхів позаміського й приміського сполучення внутрішньоміської вулично-дорожньої і транспортної мережі.

Відбудова – сукупність заходів, спрямованих на збереження та відродження цінної в архітектурно-історичному плані території, яка внаслідок неналежного будівництва знаходиться в занедбаному екологічному стані, зокрема, шляхом доцільного землевідведення, обмеження транспортного руху, зразкового відновлення будівель.

Відтворення населення – це процес постійного поновлення населення через зміну поколінь у результаті народжуваності та смертності. Виділяють три типи відтворення населення залежно від співвідношення народжуваності та смертності.

Військові бази – спеціально обладнані території, важливі в стратегічному відношенні, з усіма воєнними спорудами і тилловими установами, призначені для забезпечення бойових дій війська.

Внутрішні чинники розвитку міст – трансформація галузевої й планувальної структур, диференціація міського середовища, вихід міста назовні й формування кілець міст-супутників.

Внутрішній пояс приміської зони – територія, що містить лісопарковий пояс та найближчі міста-супутники.

Внутрішня зона міста – це зона суцільної, але менш інтенсивної забудови, адміністративно визначена у межах міста.

Внутрішня міграція – переселення, просторове пересування, переміщення мешканців країни, пов'язане зі зміною місця проживання в межах цієї країни.

Водне середовище міста – це сукупність поверхневих водних об'єктів, а також, підземних водних горизонтів розташованих у міських межах. До водного середовища міста відносять природні (річки, струмки, озера, болота, болотисті місцевості, затоки, лимани тощо) та штучні (ставки, канали, водосховища) водні об'єкти.

Волость – це адміністративно-територіальна одиниця з одним, або декількома поселеннями міського або сільського типу.

Вузли опорного каркасу – це міста та агломерації, що відіграють різноманітну роль у територіальній організації суспільства, виконуючи три головні функції.

Вузькофункціональні поселення – переважно невеликі за розміром поселення, які спеціалізуються на окремих додаткових і допоміжних галузях господарства центрального міста (розташовані на певній відстані від ядра і виконують 243 обслуговуючі функції).

Вулично-дорожна мережа – це система транспортних і пішохідних зв'язків між елементами планувальної структури міста та частинами його території, яка призначається для організації руху транспорту і пішоходів, прокладання інженерних комунікацій та благоустрою.

Г

Гексагональна схема вуличної мережі міста – це схема, в основі якої лежить комбінація шестикутників. У цій схемі виключається утворення складних вузлів на перетині магістральних вулиць, а також протяжних прямолінійних напрямків, що створюють умови для швидкісного руху транспорту. Схему не часто застосовують для планування.

Генеральний план – це основний містобудівний документ, який визначає в інтересах населення та держави умови формування середовища

життєдіяльності, напрямки і межі розвитку територій міських і сільських поселень, зонування територій, розвиток інженерної, транспортної та соціальної інфраструктури, містобудівні вимоги до збереження об'єктів історико-культурної спадщини та особливо охоронюваних природних територій, екологічному та санітарному благополуччю.

Генетичний тип міста – це поняття синтетичне. Воно містить у собі поєднання ознак, які в процесі розвитку обумовлюють формування якісно визначеного типу міста. Типи міст за генетичною ознакою: міста, що виникли на транспортних і торговельних; міста – центри гірничодобувної промисловості та міста-курорти.

Геоглобалістика – це напрям розвитку географічної науки, який виник у 80-х роках ХХ ст. Об'єктом його дослідження є небезпечні глобальні тенденції і глобальні проблеми розвитку людства та пошуку шляхів їх подолання.

Географічна конкретність – це регіональна характеристика природного середовища, в якому розвивається конкретне суспільство, держава.

Географія населення – наука, що вивчає геопросторову організацію населення і поселень у різних соціальних, економічних, історичних та природних умовах. За О.Шаблієм, вона охоплює такі наукові дисципліни: демогеографію, етногеографію, географію трудових ресурсів, геоурбаністику, георуралістику, мікрогеографію поселень, деморегіоналістику, демокраїнознавство, демоглобалістику.

Географічний район – це :1) будь-яка певна, відокремлена кордонами, частина території; 2) таксономічна природно-географічна одиниця, використовувана різними дослідниками для позначення одиниць різних рангів.

Географія міст – це напрямок в географії населення; функції і типи міст; їх роль в територіальному поділі праці.

Геоеконіміка – це наука про державну стратегію розвитку, досягнення світової чи регіональної могутності переважно економічним шляхом.

Геокультурне положення міста – це складова ЕГП; положення стосовно основних планетарних цивілізаційних утворень та їхніх центрів.

Геометрія рельєфу міста – це ступінь його розчленованості, крутість схилів, форма й довжина окремих компонентів, що в цілому впливає на ступінь придатності території для забудови, сільськогосподарського освоєння, на планувальну структуру території.

Геопланування – це наука про раціональне (ефективне й інтенсивне) використання території (територіальних ресурсів) конкретного ареалу через раціональне розміщення виробничих підприємств, комунікацій і місць розселення з комплексним урахуванням географічних, економічних, архітектурно-будівельних та інженерно-технічних факторів та умов.

Геополітичне положення міста – це складова ЕГП; положення міста, яке виділяється у зв'язку з існуванням світових і регіональних «центрів сили», геополітичних конкурентів і союзників.

Геосистема – це матеріальний об'єкт; її складають природні елементи, а антропогенні та людина розглядаються як зовнішнє середовище; геосистемою вважається як елементарна ландшафтна одиниця (фація), так і геосфера в цілому; геосистема виділяється як об'єм простору, в межах якого геокомпоненти мають специфічний характер усіх типів зв'язків; геосистема – категорія динамічна і проявляється за деякий проміжок часу.

Геостратегія (географічна стратегія) – це політична наука, що визначає засоби і методи для досягнення геополітичної мети держави або групи держав-союзників – збереженні і збільшенні могутності держави або союзу держав, а в несприятливих умовах кризи — мінімалізації збитків та відновленні первісного докризового стану.

Геоурбаністика (За Ю. Л. Пивоваровим) – це наука, що вивчає просторову організацію, еволюцію і функціонування міських систем різного рівня на основі поглиблення процесу урбанізації з притаманним для нього зростанням різноманітності потреб населення.

Геоурбаністика (За Є. Н. Перциком) – більш широке поняття, ніж "географія міст". Географія міст вивчає окремі міста, а геоурбаністика займається дослідженням як міст, так і міських мереж і систем, процесів

урбанізації, міських агломерацій та урбанізованих зон надагломерационного рівня. Тобто поняття геоурбаністики включає в себе поняття "географія міст" і доповнює його.

Геоурбаністика (від італ. urbanistica – наука планування міста) – це інтегральна дисципліна, яка поєднує знання багатьох наук, але базується на географічному аналізі міських поселень та їхніх територіальних груп (систем, мереж).

Геоурбаністика (за Влаха М.Р.) – галузь суспільної географії, що вивчає міста і міське розселення.

Георуралістика (за Влаха М.Р.) – галузь суспільної географії, що вивчає сільське розселення.

Гетеротопія міста – це простір, який репрезентований різноманітними образами, причому образи можуть бути слабо сумісними або зовсім несумісними, наприклад, в уяві різних представників соціуму (окремої групи в залежності від вікових, гендерних, професійних, соціокультурних особливостей).

Гіперурбанізація – це надмірна урбанізація в вигляді зайвої концентрації населення у великих містах і міських агломераціях. Термін використовується в тих випадках, коли людність і площа великого міста (або міської агломерації) настільки надмірні, що позитивні сторони урбанізації губляться за її негативними проявами.

Гіперурбанізована зона – територія, на якій внаслідок неконтрольованого розвитку міських поселень перевантаження природного ландшафту порушується екологічна рівновага. (Влах)

Гіпоурбанізована зона – територія з низькою щільністю міських поселень і невеликою часткою міського населення. (Влах)

Гіпподамова система – це спосіб планування античних міст з пересічними під прямим кутом вулицями, рівними прямокутними кварталами і площами, відводяться під громадські будівлі і ринки, кратними стандартними розмірами кварталу.

Глобалізація (термін має еkleктичне поєднання глобального і локального: англ. *global* – *всесвітній*, *local* – *місцевий*) – це процес територіальної й галузевої перебудови національних господарств, що характеризується утворенням системи різновекторних зв'язків глобального, регіонального та локального рівнів, якісні й кількісні параметри яких зумовлюють динамічні зміни світової економіки в напрямку формування цілісної моделі розвитку.

Глобальні міста – це найбільші світові центри, місця концентрації найважливіших економічних, фінансових, політичних функцій, що займають стратегічні місця у світовій економіці. Вони, як правило, концентрують командні функції і сервісні фірми високого рівня, орієнтовані на всесвітні ринки (див. Світове місто).

Гомеостаз – це ознака міста, здатність зберігати структуру і функції в певних межах змінності та варіативності, підтримувати рівновагу взаємодії системи із зовнішнім середовищем.

Городища – це давні поселення (нині – залишки поселень), огорожені укріпленнями, що відповідали потребам кругової оборони (були оточені земляними валами з ровами). Городища будувалися переважно у важкодоступних місцях – на високих мисах та останцях.

Господарська агломерація – це компактне функціонально-територіальне, техніко-економічне та соціальне поєднання підприємств і закладів різних галузей людської діяльності, сформоване на основі урбанізованої концентрованої системи розселення, інтенсивних комунікацій та різноманітних зв'язків (виробничих, соціальних, екологічних, управлінських), що характеризується цілісним взаємообумовленим розвитком і створює додатковий соціально-економічний ефект.

Громадський простір – це частина міста, яка не є ні домом, ні роботою, ні торгівельним закладом, ні комунікацією між цими елементами. Він також не може бути комерційно орієтованим та знаходитися у приватному користуванні.

Групові системи населених місць – це раціонально керовані системи тісно взаємозалежних міських і сільських поселень різної величини та народногосподарського профілю, об'єднані розвиненими територіально-виробничими зв'язками, загальною інженерною інфраструктурою, єдиною мережею суспільних центрів соціально-культурного обслуговування і місць відпочинку.

Густота поселень – це кількість населених пунктів, які знаходяться на одиниці площі держави або району. Густота сільських поселень вираховується на 1 000 км², міських – на 10 000 км².

Г

Гратчаста (прямокутно-регулярна) форма – це просторова форма регіональних опорних каркасів міського розселення; у ній міські поселення і лінії, що їх з'єднують, візуально утворюють сукупність прямокутників. У кутах цих фігур розташовані значні за людністю міські поселення. "Решітка" центрів і магістралей трапляється в районах, де столиця (регіональний лідер) сформувалася історично під впливом адміністративних чинників (напр., каркаси Південної Німеччини).

Грунтові ресурси міста – це будь-які ґрунти, які функціонують в навколишньому середовищі міста (природні непорушені, природні порушені, урбаноземи та ґрунти техногенних поверхневих ґрунтоподібних утворень урботехноземів), в вузькому сенсі цей термін має на увазі специфічні ґрунти, сформовані діяльністю людини в місті.

Д

Даунтаун (англ. downtown) – це центральна частина відносно великого міста, де розташовані переважно його адміністративні та ділові об'єкти (офіси, банки, конференц-центри) а також, культурно-розважальні заклади (театри, кінотеатри тощо). Зазвичай тут відсутні житлові будинки, хоча може бути

певна кількість готелів. Інколи під «даунтауном» просто мають на увазі ділову частину міста. Таке означення використовують переважно у Північній Америці. В українській мові відповідником цьому поняттю може бути слово «середмістя».

Дачне поселення – це тип населеного пункту, що складається з групи будинків індивідуальної побудови (дач), як правило, не призначеними для постійного (цілорічного) проживання, розташованих на окремих (індивідуальних) ділянках[8].

Дезурбанізація – процес протилежний урбанізації, виявляється у зниженні концентрації населення та розселенні його поза міськими поселеннями. (Влах).

Деіндустріалізація – це процес соціальних та економічних змін, викликаних зниженням або повним припиненням індустріальних активностей у регіоні або країні, особливо у важкій промисловості та в індустріальному виробництві.

Деконцентрація – це п'ята стадія урбанізації, коли поступово зникають соціальні розбіжності між містом і селом на етапі постіндустріального розвитку суспільства та підвищується цінність екологічного фактора у свідомості населення, проблеми стану довкілля міст набувають глобального характеру.

Делімітація кордонів – це визначення загального положення і напрямів державного кордону між суміжними державами шляхом переговорів. Ухвали про делімітацію звичайно є складовою частиною мирних договорів або спеціальних угод про встановлення або зміну державних кордонів.

Дельтаполіс – це міждержавний мегаполіс; особлива метрополітенський форма мегалополісів Західної Європи (Англія, Німеччина, Франція).

Демогеографія – галузь суспільної географії, що досліджує геопросторову організацію населення, зокрема вивчає демографічну ситуацію певних територій.

Демаркація кордонів (франц. démarcation, від іспан. demarcación – розмежування) – це встановлення лінії державного кордону на місцевості з

позначенням її відповідними прикордонними знаками на основі делімітації кордонів.

Демогеографічне положення міста – це складова ЕГП; положення стосовно трудових ресурсів і науково-технічних кадрів.

Демографічна ємність – це максимальна кількість жителів, яке може проживати в межах району, за умови забезпечення потреб населення і збереження екологічної рівноваги.

Демографічний потенціал – це людський потенціал, іншими словами-кількість населення, частка трудових ресурсів (працездатного населення), вікові та статеві показники, динаміка природного та механічного руху населення тощо. Основними характеристиками демографічного потенціалу є: співвідношення показників природного руху населення, що розглядаються за певний проміжок часу; статево-вікова структура населення та співвідношення показників механічного руху населення.

Демографічні специфічні риси міста – це специфічний характер відтворення і структури міста.

Депопуляція – це стійке скорочення чисельності населення за рахунок його природного убутку; систематичне зменшення чисельності населення внаслідок звуженого режиму відтворення, коли чисельність наступних поколінь менша за попередні.

Депресивна територія – це регіон (чи його частина), рівень розвитку якого (якої) за показниками, визначеними Законом України “Про стимулювання розвитку регіонів”, є найнижчим серед територій відповідного типу.

Депресивний регіон – це просторово-локальне утворення, у якому через економічні, політичні, соціальні, екологічні та інші причини перестають діяти стимули саморозвитку, а отже, немає підстав розраховувати на самостійний вихід із кризової ситуації.

Держава – це суверенна політико-територіальна організація суспільства, що володіє владою, яка здійснюється державним апаратом на основі

юридичних норм, що забезпечують захист і узгодження суспільних, групових, індивідуальних інтересів зі спиранням, у разі потреби, на легальний примус.

Державний кордон – це політична й економічна межа, лімітована державним ладом, національною відособленістю, митним контролем, правилами зовнішньої торгівлі та іншими критеріями.

Державний лад – це організація будь-якої держави, що включає в себе як її політичну систему, державний устрій, систему державних органів, визначену основним законом – її конституцією, так і виборчу систему, основні положення щодо взаємовідносин держави і особи.

Державний устрій – це територіальна або національно-територіальна організація держави, що характеризує просторову організацію влади та державне самовизначення населення, що на ній проживає. Тобто спосіб поділу держави на певні складові частини та розподіл влади між ними.

Деурбанізація (контрурбанізація) – це відтік населення перенавантажених міст у так звані урбанізовані ареали чи у віддалену руральну (сільську) місцевість.

Децентралізація – це система управління, при якій частина функцій центральної влади переходить до місцевих органів самоуправління; розширення прав низових органів управління.

Джентрифікація (англ. gentrification) – це реконструкція і оновлення будівель в раніше непривабливих частинах міста та асоційований з ними переїзд до району багатших мешканців. При цьому в районі зазвичай відбуваються істотні зміни в демографії, зокрема піднімається середній дохід, зменшується розмір родини, змінюються характер та культура.

Динамізм розвитку – це безперервна трансформація функціональної структури міста, адаптація планувальної структури міста до умов, що постійно змінюються, перепланування міста, прокладання нових транспортних магістралей, створення нових промислових, науково-виробничих зон і житлових районів, оновлення забудови тощо.

Динамізм розвитку і функціонування – це фундаментальна властивість агломерацій, успадкована від великого міста, що проявляється навіть у зіркоподібній конфігурації агломерації – промені розселення нібито проникають у навколишній район.

Динамізм функціонування – динамічна статика – проявляється завдяки концентрації об'єктів, що взаємодіють у межах обмеженої території: притік людей з передмість до міста, з периферійних районів до центру і назад, пікові навантаження на транспорті, безперервність дії виробництв, систем життєзабезпечення тощо.

Динамічність – це одна з особливостей, характерна для розселення, яку розуміють як єдність зміни розселення в часі й просторі; ця властивість визначає швидкість еволюції розселення.

«Диснейфікація» публічного простору міста – це очищення його від негативних елементів, орієнтацію на стандартизоване споживання та туризм.

Диференціальна урбанізація – це теорія, яка полягає в тому, що концентрація і деконцентрація населення, чергуючись, диференціюють міграції й зростання поселень різного розміру ввєрх чи вниєз за їхньою ієрархією. Це чергування дозволяє виділити такі фази урбанізації: доцентрова фаза – «рух до центру» та відцентрова – «рух від центру».

Диференціювання – це процес, під час якого ускладнюється територіальна структура географічного утворення, зростає його строкатість (диференціація).

Дифузійні функції обслуговування міста – це функції надання послуг переважно періодичного попиту для задоволення потреб мешканців окремих центрів (передусім міст-супутників) та зон їх впливу, що поширилися з великого міста.

Доцентрова фаза «рух до центру» – це фаза урбанізації, під час якої відбувається концентрація населення, видів діяльності, капіталу, послуг в ядрі агломерації.

Е

Ейкуменополіс – сукупність населених людиною територій Землі; урбаністичне утворення континентального і навіть глобального масштабів (за грец. Урбаністом К.Доксіадісом).

Еволюції міських систем -перехід від екстенсивної до інтенсивної фази їх розвитку, ускладнення соціально-просторових поселенських структур та розмаїтість форм міського розселення, динамізм їх трансформацій.

Екологічний підхід розкриває процеси взаємодії територіальних соціально-економічних систем і навколишнього природного середовища з позицій необхідності досягнення динамічної рівноваги між людиною, її діяльністю і природою.

Економіка міста розділ економічної науки, предметом якого є аналіз економічної діяльності різних за величиною міст та пов'язаних з нею проблем.

Екістика – (від грец. oikistes – засновник житла, житель), урбаністична наука, що вивчає формування та еволюцію людських поселень.

Екістика – (від грец. oikistes – засновник житла, житель), урбаністична наука, що вивчає формування та еволюцію людських поселень. Мета екістики – створення моделей поселень (міст) різної величини з оптимальним поєднанням елементів їхньої планувальної структури та навколишнього природного середовища. Термін введений грецьким архітектором і футурологом К. Доксіадісом 1959 р.

Економічний аспект міста – це, перш за все, населений пункт, більшість жителів якого не пов'язана професійно із сільським господарством;

Економіко-географічне положення (за М. М. Баранським, 1980) – це відношення об'єкта (пункту, ареалу) до інших даностей, що лежать поза ним і мають для нього економічне значення.

Економіко-географічне положення – становище міста, району чи іншого економіко-географічного об'єкта по відношенню до інших господарсько значущим економіко-географічних об'єктів. Економіко-географічне положення

– одне з фундаментальних понять при дослідженні міст. Аналіз економіко-географічного положення окремих міст використовується при плануванні, розробці містобудівних рішень і виявленні перспектив територіального розвитку. Залежно від економіко-географічного положення, можна виділити міста на перетині транспортних шляхів; в районах видобутку і використання корисних копалин та інших цінних ресурсів; розвиненою обробної промисловості; інтенсивного сільського господарства.

Економіко-географічні відносини економікогеографи розуміють відносини (зв'язок, сполучення, взаємодію), що мають економічне (соціально-економічне) значення і просторову (точніше просторово-часову) визначеність. Відносини, що визначають ЕГП, виявляються у певній взаємодоповнюваності господарських структур і природноресурсного потенціалу.

Екополіс – міське поселення, сплановане з урахуванням екологічних вимог. Здебільшого це малоповерхнє місто з обширними (не менше як 59 % території) "природними каналами" садів, парків, лісопарків, полів, водойм та ін., що створюють сприятливі екологічні умови для життєдіяльності населення.

Елементи планувальної структури міста – житлові, виробничі та обслуговуючі комплекси; громадські центри, міські парки, транспортні мережі тощо, що відрізняються за функціональним призначенням та характером використання.

Етнографічне районування – поділ території за локальними культурно-побутовими ознаками населення, зумовленими особливостями його історичного розвитку й заселення, етнокультурними зв'язками з іншими народами. (Влах)

Етнографічний округ – територія 5-6 чи кількох десятків поселень з певними культурно-побутовими особливостями та переважаючою ендогамією її населення; територіально-популяційна група.

Етнографічний район – локальна етнографічна територія у складі етнографічної зони, населення якої має місцеві культурно-побутові особливості.

Етимологія слова "місто" – citta, cite, ciudad (від лат. civitas) охоплює дві основні концепції: 1) матеріальне, археологічне, топографічне і містобудівне поняття – місто як місце зібрання людей; 2) за визначенням Італійської енциклопедії Треккані, це "історичне та юридичне явище, яке забезпечує характерне, фундаментальне ядро (фокус) життя в суспільстві".

Є

Євромісто – центр, який відіграє особливо помітну економічну та політичну роль у країнах Європейського Союзу.

Європейський соціальний фонд – один із центральних фондів Європейського Союзу (ЄС). Фонд був заснований у 1960 році. Його мета – підвищення рівня кваліфікації та навичок трудових ресурсів як засобів попередження втрат робочих місць внаслідок структурних змін в економіці.

Європейські Структурні фонди – фінансові інструменти структурної політики Спільноти, спрямованої на зменшення розриву в розвитку між різними регіонами та країнами Європейського Союзу і досягнення економічної та соціальної згуртованості.

Ж

Житель – назва мешканці певної місцевості, співвіднесена з топонімом.

Житло – квартири багатоквартирних будинків, одноквартирні будинки, кімнати в квартирах чи одноквартирних будинках, а також інші приміщення, призначені для постійного або тимчасового проживання людей, що завершені будівництвом та віднесені у встановленому порядку до житлового фонду.

Житлово-комунальне господарство – галузь, а точніше, сукупність галузей, що забезпечують життя і роботу населення країни в нормальних умовах, а також постачання підприємств галузей народного господарства необхідними ресурсами води, газу, тепла й електроенергії.

Житлово-комунальні послуги – результат господарської діяльності, спрямованої на забезпечення умов проживання та перебування осіб у жилих і нежилих приміщеннях, будинках і спорудах, комплексах будинків і споруд відповідно до нормативів, норм, стандартів, порядків і правил.

Житловий комплекс – єдиний комплекс нерухомого майна, що утворений земельною ділянкою в установлених межах, розміщеним на ній жилим багатоквартирним будинком або його частиною разом із спорудами та інженерними мережами, які утворюють цілісний майновий комплекс.

Житлове приміщення – опалювальне приміщення, розташоване у наземному поверсі, призначене для цілорічного проживання і яке відповідає санітарно-гігієнічним вимогам щодо мікроклімату і повітряного середовища, природного освітлення, допустимих рівнів нормованих параметрів відносно шуму, вібрації, ультразвуку та інфразвуку, електричних та електромагнітних полів та іонізованого випромінювання.

Житловий фонд – сукупність всіх житлових приміщень незалежно від форм власності, включаючи житлові будинки, спеціалізовані будинки, квартири, службові житлові приміщення, інші житлові приміщення в інших будівлях, придатні для проживання.

Житлові вулиці – це комплексні простори, з декількома, часом конкуруючими, функціями. Так, мешканці потребують місця, яке би було доволі тихим, об'єднувало простір в добре сусідство, де вони б могли ходити вздовж і впоперек вулиць легко та безпечно.

3

Забруднення міста – процес зміни складу і властивостей однієї або декількох сфер Землі внаслідок діяльності людини. Приводить до погіршення якості атмосфери, гідросфери, літосфери та біосфери

Загрози – зовнішні фактори, що негативно впливають на розвиток міста і здатні призвести до зниження темпів розвитку (демографічні зміни в країні та у світі загалом як сучасна мегатенденція)

Закон громадський – закон щодо влаштування просівів між будинками, якого не існувало в римському та західноєвропейському законодавстві. Згідно з цим законом жодний мешканець не мав права будувати на сусідській ділянці та зводити новий будинок так, щоб він руйнував взаємозв'язок існуючої забудови з природою, річкою, садами, громадськими спорудами й пам'ятками. Важливим було врахування того, що кожен новий дім впливає на загальний вигляд міста, нове будівництво мало здійснюватися лише з дозволу місцевої влади і погоджуватися із сусідами.

Західноєвропейський тип міста – компактна забудова зі старовинними будівлями в центрі, сучасні мікрорайони на околицях. Західноєвропейське місто складається із «старого міста» та нової частини, в якій переважає сучасна забудова. У центрі «старого міста» зазвичай знаходиться ринкова (головна) площа з ратушею та собором, від якої розходяться вузькі криві вулиці з магазинами, музеями, ремісничими майстернями, офісами страхових, туристських, рекламних компаній та ін. Саме у «старому місті» знаходиться велика частина культурно-історичних та архітектурних пам'яток, що приваблюють туристів.

Західне місто – узагальнююча назва для міст Західної і Центральної Європи, США та інших високорозвинених, переселенських за своїм походженням держав; інколи до західних міст включають міста західнослов'янських земель, що зазнали німецької колонізації (XI – XIII ст.) і тривалий час перебували у складі німецьких держав та Австро-Угорщини. (Влах)

Збалансований (сталий) розвиток – такий розвиток країн і регіонів, коли економічне зростання, матеріальне виробництво і споживання, а також інші види діяльності суспільства відбуваються в межах, які визначаються

здатністю екосистем відновлюватися, поглинати забруднення і підтримувати життєдіяльність теперішніх та майбутніх поколінь.

Зелені міста – будівництво кращого та більш сталого майбутнього для міст.

Земельні ресурси – сукупний природний ресурс поверхні суші як просторового базису розселення і господарської діяльності, основний засіб виробництва в сільському та лісовому господарстві.

Зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) – це діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами

Зовнішні трудові міграції – це переміщення в просторі, які здійснюються індивідом за межі країни з метою підвищення рівня життя без зміни постійного місця проживання.

I

Іглу – житло із брил льоду та снігу в народів Півночі.

Ізолянти – невелика група людей, які в результаті свого розміщення чи з інших причин (релігійних, етнічних тощо) відокремились від основної маси населення.

Індекс спеціалізації міста (району) – показник, що означає спеціалізацію господарської діяльності міста.

Обчислюється за формолою

$$S_i = (N_i - N_j) / N_j,$$

Де S – індекс спеціалізації i -того міста за галуззю N ; N_i – частка галузі N в сумарній зайнятості i -того міста; N_j – частка галузі N у сумарній зайнятості по країні. (Влах)

Інноваційно-географічне положення – геопросторове відношення певного об'єкта до зовнішнього середовища, елементи якого мають або можуть

мати на нього істотний вплив. Близькість міста до наукових і науково-освітніх центрів.

Історизм. Цей підхід дає можливість відстежувати розгортання процесу розвитку міст у часі, виявляти закономірності та принципи цього процесу з точки зору певних історичних умов, певної епохи. Простір і час – основні категорії географії, територіальні утворення розвиваються у просторовочасовому континуумі, мають причинно-наслідкові зв'язки всіх процесів і явищ.

Історико-географічна земля – адміністративно-територіальна одиниця, яка відтворює історичне минуле території і характеризується внутрішньою подібністю природних умов, особливостями індивідуального історичного розвитку, динамікою і структурою загальної кількості населення та його етнічного складу, певним соціально-економічним рівнем та обов'язковою адміністративно-територіальною оформленістю у минулому.

Історико-етнографічна область – територія, населення якої має подібні культурно-побутові особливості, що сформувалися протягом тривалого часу.

Історико-етнографічна провінція – територіально велика група історико-етнографічних областей, населення яких має певні спільні етнокультурні риси у господарстві, матеріальній і духовній культурі та суспільному житті.

Історико-політична земля – територіальна одиниця у межах етнічної території, на якій протягом історичного часу існували державні, політичні, військово-політичні утворення або утворення, які входили до складу інших держав (наприклад, Запоріжжя, Гетьманщина, Правобережна Україна, Лівобережна Україна, Західна Україна).

Історичне нашарування. Міста – акумулятори історії. Навіть у містах-новобудовах можна помітити пласти історії, що відмічені зміною стилю, переходом до забудови будинками іншого типу, зміною масштабів і типів вулиць тощо. А міста, які існують століттями, здатні взагалі відобразити глибину цивілізації. Палаці, фортеці, мури, бастіони, храми – усе, що свідчить

про історію і минуле народу і країни концентрується нерідко також у містах і привертає увагу не тільки істориків, але й мільйонів туристів з усього світу. Єрусалим, Хюе, Рим, Париж, Лондон, Київ, – міста відомі всьому світу своїми історичними пам'ятками і духовною спадщиною.

К

Каркас планувальної структури міста – сукупність основних функціональних і транспортних з'єднань – коридорів між частинами міста, його різними функціональними зонами тощо.

Картографічний метод – дослідження населення за допомогою побудови і вивчення географічних карт – особливих образно-знакових просторових моделей.

Класифікація – це виділення міст та їхніх систем за однією чи декількома, як правило кількісними, ознаками, що характеризують їх з однієї чи декількох сторін.

Класифікація міст – поділ міст на групи за певною ознакою чи поєднанням ознак (за людністю, функціями, генезою, ступенем участі у територіальному поділі праці, географічним положенням тощо).

Класифікація міст за функціями. За домінуванням і поєднанням різних функцій виділяють 5 основних груп міст.

– Багатофункціональні, в яких відбувається поєднання адміністративно-політичних, культурних та економічних функцій містоутворюючого значення з розвиненою промисловістю і транспортом. В основному це великі міста, які є важливими районноутворюючими центрами з широкими і різноманітними зв'язками.

– Міста, в яких різко переважають промислові та транспортні функції міжрайонного значення. Схематично ця група міст розділяється на промислові, транспортні, промислово-транспортні.

– Міста, в яких переважають адміністративні, культурні та обслуговуючі функції. В основному це невеликі поселення – місцеві центри низових адміністративних районів з розвиненими організаційно-господарськими видами діяльності.

– Міста-курорти.

– Міста науки (наукові містечка).

Класифікація міст за рівнем участі в територіальному поділі праці. У цій класифікації виділяють міста, які обслуговують невеликі території і являють місцевими центрами. Вони беруть участь переважно в місцевих зв'язках, у внутрішньорайонному, міжрайонному, міжнародному поділі праці. Ці відмінності відображають масштабність містоутворюючих функцій виконуваних містом.

Класифікація міст за походженням. У генетичній класифікації міст їх поділ відбувається за часом і причиною виникнення, а також враховується ступінь збереження різних історичних рис в сучасній плануванні і обличчі міста. Ця класифікація важлива, наприклад, при вивченні внутрішньої географії міста, для вирішення його планувальних проблем.

Класифікація міст за економіко-географічним положенням (ЕГП). Дана класифікація є найбільш складною і поки найменш розробленою. З її допомогою можна визначити напрями майбутнього розвитку міста за допомогою оцінки потенційних можливостей району чи якоїсь його фокусної точки. Залежно від ЕГП виділяються різні групи міст, наприклад, групи, розташовані у вузлах перетину транспортних шляхів, у великих видобувних районах, районах з розвинутою обробною промисловістю, районах інтенсивного сільського господарства.

Коефіцієнт агломеративності – відношення щільності мережі міських поселень агломерації до середньої найкоротшої відстані між ними.

Обчислюють за формулою

$$K_a = N/SL,$$

Де K_a – коефіцієнт агломеративності; N – кількість міських поселень агломерації; S – площа території агломерації; L – середня найкоротша відстань між міськими поселеннями агломерації.

Конкуrentоздатність міських поселень – наявність таких переваг (їх називають конкурентними перевагами) виникнення та формування певних видів людської діяльності (промислового виробництва, сфери послуг тощо), які сприяють ефективному розвитку останніх та отриманню додаткового прибутку. Цей прибуток, або економічна ефективність господарювання будуть відрізнятися від міста до міста в залежності від того, якими саме перевагами (природно-ресурсними, земельними, трудовими, інфраструктурними, комунікаційними, інформаційними, соціально-управлінськими, ринково-комерційними тощо) і в якій мірі вони ним володіють.

Континуум форм розселення – поступовість переходу від переважно сільських до переважно міських поселень.

Контрурбанізація – 1) соціально-економічні процеси, протилежні урбанізації; 2) теоретичні концепції і практичні заходи, спрямовані на обмеження урбанізаційних процесів.

Конурбація – міська територія або агломерація поліцентричного типу в складі декількох більш-менш рівноправних міст і великих міських територій, що через зростання населення і фізичне розширення, злилися в одну безперервну міську промислово розвинену область.

Криза міст – різке загострення проблем розвитку і функціонування міських поселень.

Л

Латиноамериканський тип міста. Будівництво суворо регламентувалося законами, що діяли: прямокутне планування вулиць з кварталами однакової величини, площею в центрі з однаковим набором

громадських будівель. Здебільшого будівлі будувались у романському, готичному, бароковому чи класичному стилях. Певний вплив справили традиції місцевої, індіанської народної творчості. В результаті більшості міст склалася характерна структура з парадними центрами і великими стихійно зростаючими районами. У ХХ ст. великий розвиток у міському будівництві Латинської Америки отримала архітектурна школа функціоналізму: створення великих архітектурних ансамблів, елементів паркової архітектури та великих житлових районів.

Лінійне місто – поселення витягнутої форми з головною віссю у вигляді більш-менш прямої чи витягнутої лінії (уздовж трас, річкових долин тощо) (Влах)

Лінійні елементи – це напрямки потоків, якими відбувається обмін різного роду продуктами та переміщенні мас людей.

Лінійні зони – це переважно житлові квартали середнього класу з відповідною концентрацією сфери послуг.

Локальна система розселення – мережа близько розміщених поселень, які перебувають у тісних виробничих і трудових взаємозв'язках, пов'язані системою обслуговування населення, транспортною інфраструктурою тощо. У локальній системі розселення об'єктивно існує можливість щоденного особистого спілкування та обміну інформацією усіх представників її активного населення, що виражається у витраті часу (не більш як одну годину в один бік) та коштів (у межах особистого чи сімейного бюджету).

Локальність – це властивий лише для певного місця, що поширюється на вузьку область та не виходить за певні межі.

Людність (кількість жителів) – це базовий показник для всіх містобудівних розрахунків і для отримання похідних показників, що характеризують розвиток міста з різних позицій.

Людська діяльність – процес (процеси) активної взаємодії суб'єкта з об'єктом, під час якого суб'єкт задовольняє будь-які свої потреби, досягає мети.

Людський капітал – це соціально-економічна категорія, похідна від категорій «робоча сила», «трудові ресурси» «людський фактор», у загальному вигляді його можна розглядати як економічну категорію, яка характеризує сукупність сформованих і розвинутих унаслідок інвестицій продуктивних здібностей, особистих рис і мотивацій індивідів, що перебувають у їх власності, використовуються в економічній діяльності, сприяють зростанню продуктивності праці і завдяки цьому впливають на зростання доходів (заробітків) свого власника та національного доходу.

Людність міста (чисельність) – це кількість людей, які проживають в місті.

Людська цивілізація – людська спільнота, яка впродовж певного періоду часу (процес зародження, розвиток, загибель чи перетворення цивілізації) має стійкі особливі риси в соціально-політичній організації, економіці та культурі (науці, технологіях, мистецтві тощо), спільні духовні цінності та ідеали, ментальність (світогляд).

М

Макроположення міста – положення стосовно віддалених чи великих територій – країн, материків, світу. Вивчається за допомогою дрібномасштабного картографування.

Мале місто – поселення, яке більше, ніж сільський населений пункт, але менше, ніж велике місто. До категорії малих міст належать міста з чисельністю населення до 50 тис. чоловік.

Маятникова міграція — це щоденні або щотижневі поїздки населення від місць проживання до місць роботи або навчання, що розташовані в різних населених пунктах. У маятникових міграціях бере участь значна частина міського й сільського населення.

Мегалополіс (від грец. *μεγας*, родовий відмінок *μεγαλου* – великий і *πολις* – місто) – найбільша форма міського розселення, що утворюється в

результаті інтеграції головного міста з навколишніми поселеннями, агломераціями. Та надто урбанізована форма міського розселення, що розповсюджена у високорозвинених країнах та обумовлена високою концентрацією населення (щільністю населення). Мегалополіс може об'єднувати сотні поселень і десятки мільйонів населення. Мегалополіс не являє собою суцільну забудову. Всі частини мегалополісу пов'язані економічно. Зрештою, мегалополіс являє собою найкомпактнішу форму поселення, що утворюється при зростанні великої кількості сусідніх міських агломерацій.

Мезоположення міста – положення міста стосовно регіонів мезорівня (середнього рівня) – області, великі економічні райони, що об'єднують декілька областей.

Мережа поселень – сукупність усіх населених пунктів, розташованих на певній території; характеризується людністю, щільністю поселень, рисунком розселення тощо.

Мережа розселення – вся сукупність поселень певного регіону, що має територіальну впорядкованість, розмірну класифікацію та основну типологію, тобто поділ на міські та неміські поселення.

Міграція міського населення – переміщення населення на постійне місце проживання у межах конкретної території з одного міського поселення в інше (міжміська міграція) і міграція з міських у сільські поселення, що змінює соціально-демографічний та етнічний склад населення міських і сільських поселень, сприяє зближенню їхнього способу життя.

Міграція сільського населення – переміщення населення на постійне місце проживання з сільської місцевості у міста та з одних сільських поселень в інші.

Мікроположення міста – положення міста стосовно найближчих околиць – охоплює невеликі території, дрібні райони (в Україні – адміністративні райони областей). Вивчається за допомогою великомасштабного картографування.

Міста, що виконують столичні функції, мають розвинену інфраструктуру при майже відсутній сфері матеріального виробництва і історичних функцій. Це – так звані "нові столиці", які були побудовані нещодавно з метою сповільнити темпи розвитку і росту попереднього і столичного міста (як правило стародавнього історичного та управлінського центру) і спрямувати продуктивні сили суспільства на освоєння депресивних районів.

Місто – це населений пункт з розвинутою інфраструктурою та комунікаціями, віднесений законодавством держави до категорії міст (має статус міста). Як правило, має значну (порівняно із сільськими поселеннями) кількість населення, яке зайнято переважно в несільськогосподарських сферах діяльності. Міста зазвичай виділяються підвищеною густотою населення та специфічним міським середовищем – (архітектурно-планувальним, компактністю і характерним типом забудови, часто багатоповерхової), соціально-виробничим, і природно-екологічним.

Містобудування – це комплексна багатогранна діяльність суспільства, що спрямована на створення матеріально-просторового середовища життєдіяльності людини в поселеннях та районах розселення, та як наука про загальну організацію простору міст і планування їхнього розвитку сформувалась наприкінці XIX – початку XX ст., відповідаючи основними своїми напрямками особливостям урбанізації країн світу.

Місто-ворота – опорний пункт колонізації у переселенських чи колоніальних країнах (наприклад, Нью-Йорк, Квебек, Бомбей).

Місто-держава – місто, яке виникло у Європі в античні чи середі віки та виконувало (чи виконує) державні функції (Ольвія, Пантикапей, Сан-Марино, Ватикан, Андорра, Венеція, Флоренція та ін.).

Місто-замок – один з найхарактерніших типів міст у середньовічній Західній Європі, Японії, Індії, Ірані та ін.

Місто-компанії – поселення при підприємстві, у якому проживають працівники однієї чи кількох фірм (компаній) разом зі своїми родинами.

Місто-мільйонник – міське поселення, кількість мешканців якого досягла чи перевищує 1 млн. осіб.

Місто-привид – повністю чи значною мірою покинуте міське поселення (наприклад, Чорнобиль в Україні).

Місто-сад – місто, яке максимально зближує городянина з природою. Житлові квартали чергуються тут із зеленими масивами (площа зелених насаджень сягає 50 % території), розвинена соціальна інфраструктура, особливо сфера побуту, індивідуальна забудова. Кількість населення – 50-70 тис. осіб.

Місто-супутник (поселення-супутник) – населений пункт, розміщений у безпосередній близькості до головного поселення і займає проміжне положення між центральними і периферійними поселеннями у доступній для розвитку зоні.

Містообслуговуюче населення – частина населення міста, яке зайняте видами діяльності, що викликані потребами населення конкретного міста, тобто на підприємствах і установах комунального, культурно-побутового, торговельного, медичного та інших видів обслуговування міського населення. (Влах)

Містообслуговуюча підсистема – міське господарство, від якого залежить життєзабезпечення міста (житло, транспорт, водопостачання, торгівля тощо).

Містообслуговуюча підсистема задовольняє потреби населення міста. До її складу входять підприємства, організації та установи, продукція і послуги яких споживаються переважно у даному місті. Це підприємства місцевої промисловості, будівельної організації, що обслуговують місто, підприємства, заклади житлово-комунального господарства місцевої торгівлі та громадського харчування, побутового обслуговування населення, міський транспорт, заклади міської соціальної інфраструктури – освіти, охорони здоров'я, мистецтва і культури, фізкультури і спорту, відпочинку і розваг.

Містообслуговуючі (небазові, вторинні, внутрішні) функції – види діяльності населення міста, спрямовані винятково на задоволення місцевих потреб (комунальне господарство, освіта тощо).

Містосередовищна підсистема – це територія, що визначає ЕГП міста. Її становлять навколишнє природне середовище, зокрема природний ландшафт міста, планування і забудова міста, ресурсна база міста (земельні, водні, мінерально-сировинні ресурси), системи зелених насаджень – парків і лісопарків різного функціонального призначення, а також ділянок короткочасного і тривалого відпочинку населення (пляжі, зони відпочинку, санаторно-курортні комплекси тощо).

Містосередовищну підсистему складають планування і забудова міста, його транспортно-пішохідна мережа, системи виробничої інфраструктури – зовнішнього і міського транспорту, водо-, електро-, газо-, теплопостачання, каналізації та санітарного очищення міста, системи екологічної інфраструктури (очищення стічних вод, інженерний захист берегів, протизсувні споруди, захист ярів від активної ерозії, дренажні системи для пониження рівня ґрунтових вод, захист території від посадок та ін.), а також системи зелених насаджень – парків і лісопарків, і ділянок короткочасного і тривалого відпочинку населення (пляжі, зони відпочинку, санаторно-курортні комплекси та ін.

Містоутворювальне населення – частина населення міста, яке зайняте на підприємствах промисловості, транспорті, у будівництві, політико-адміністративних, організаційно-господарських, наукових, культурних та інших установах, що мають загальноміське значення. (Влах)

Містоутворювальна підсистема – це підсистема міста, що охоплює підприємства чи галузі промисловості, транспорту, будівництва, які визначальні тим, що їхня продукція в основному реалізується за межами міста незалежно від розмірів і форми власності, що визначають спеціалізацію міста та його місце в територіальному поділі праці. Такі підприємства мають регіональне, загальнодержавне, а іноді й світове значення. Саме поява таких підприємств (факторів) служить стимулом появи або розвитку міста.

Містоутворювальні (базові, первинні, зовнішні) функції – види діяльності населення міста, які спрямовані на задоволення потреб мешканців будь-яких інших територій за його межами.

Міська агломерація (від лат. *agglomeratio* – приєднання) – це форма розселення, компактне територіальне угруповання міських і сільських поселень, об'єднаних у складну багатокомплексну динамічну локальну систему різноманітними інтенсивними зв'язками – діловими, трудовими, виробничими, комунально-господарськими, культурно-побутовими, природоохоронними, рекреаційними тощо, а також спільним використанням ресурсів даного ареалу.

Міська інфраструктура (від лат. *infra* – «нижче», «під» та лат. *structura* – «будівля», «розташування») – сукупність споруд, будівель, систем і служб, необхідних для функціонування міста. Міська інфраструктура забезпечує життєдіяльність містян, і всі необхідні для цього об'єкти відносяться до міської інфраструктури. Вона ділиться на: системи комунальної інфраструктури (об'єкти та мережі водовідведення та водопостачання, теплопостачання, енергетичне споживання, газопостачання, зв'язок, гідротехнічні споруди); транспортну інфраструктуру (вулично-дорожня мережа, мости, тунелі, розв'язки, парковки, автосервіс, громадський транспорт, тротуари та бульвари, велодоріжки); соціальну інфраструктуру (об'єкти охорони здоров'я, освіти, культури, спорту, торгівлі, громадського харчування, швидкого обслуговування); рекреаційну інфраструктуру (міські ліси, парки, сквери, сади, площадки для гри та відпочинку). Також є адміністративна інфраструктура, що забезпечує управління містом та надає державні та муніципальні послуги. Банківське та страхове обслуговування, житлово-комунальне господарство, пожежна безпека, поліція, вивіз та переробка побутових відходів, захоронення та ряд інших інфраструктурних споруд.

Міська концентрація – процес зосередження населення у міських поселеннях, один із проявів урбанізації. Розглядається як щільність населення у містах. У розвинених країнах на противагу процесу міської концентрації

відбувається *міська деконцентрація* (зниження щільності населення у великих містах світу).

Міська система – це просторова форма розселення будь-якого таксономічного рангу, що склалася навколо урбаністичного ядра; такою формою може бути автономне місто, міська агломерація, урбанізований район, урбанізована зона, мегалополіс.

Міська система розселення (за І.М.Маєргойз) – це сукупність в певний спосіб взаєморозташованих і з'єднаних міських поселень, що перебувають в складній взаємодії у процесі свого розвитку і функціонування.

Міська система розселення (за Г.М.Лаппо) характеризує просторову організацію господарства, просторові поєднання, взаємодію ареалів, центрів, ліній різного соціально-економічного значення. Вона визначає господарський каркас певної території, контури і риси загального поширення економічної діяльності.

Міська система розселення (за М.М.Паламарчуком) – один з аспектів інтегративної (загальної) структури міст, що визначається сукупністю територіальних відношень між окремими поселеннями (взаєморозташування і доступності, територіальної спільності, територіальної концентрації і місцезосташування); вона відображає територіальний принцип будови господарства.

Міське доквілля – місце зосередження великої маси людей; функціональне утворення, що відіграє важливу роль у житті та розвитку суспільства, в його територіальній організації.

Міське населення – населення, що проживає у міських поселеннях. Поділ населення на міське і сільське здійснюється на основі критеріїв, прийнятих у загальнонаціональних переписах, що відрізняється по країнах та регіонах. Національні визначення можуть приховувати такі критерії: людність поселення, щільність населення, віддаль між забудовними районами, переважаючий вид економічної діяльності, юридичні чи адміністративні характеристики міст (наявність конкретних служб і зручностей тощо).

Міське поселення – населений пункт, який виконує переважно промислові, наукові, транспортні, курортні, торговельні, культурні, адміністративно-політичні та інші несільськогосподарські функції й відзначаються концентрацією цих видів діяльності, підвищеною щільністю населення і компактністю забудови.

Міський вузол формується на підставі тісних функціональних зв'язків між містом (центром міського вузла) та навколишнім сільським поселенням.

Міський мультиплікатор – це модель, яка відображає взаємозв'язок секторів економіки в системі міського господарства та їхній взаємний вплив на зростання людності міста.

Міські мережі – це мережі призначені для зв'язку локальних мереж всередині окремо взятого міста, а також сполуки локальних мереж з глобальними.

Монопрофільні міста – міські населені пункти, в яких більшість зайнятого населення працює на одному підприємстві (в одній організації) або в одній галузі економіки.

Монофункціональне місто – це місто, спеціалізацію праці економічно активного населення в якому визначають підприємства здебільшого однієї-двох профільюючих галузей економіки, що формують дохідну частину бюджету міста, забезпечують функціонування соціальної інфраструктури та інших об'єктів життєзабезпечення населення"

Н

Народжуваність населення – процес дітонародження в певному поколінні людей або сукупності поколінь. Для характеристики народжуваності використовується система показників: загальний коефіцієнт народжуваності (число народжених живими на 1000 населення), вікові коефіцієнти народжуваності (число народжених матерями певного віку на 1000 жінок того

ж віку), сумарний коефіцієнт народжуваності (сума однорідних вікових коефіцієнтів народжуваності у розрахунку на одну жінку).

Народонаселення – сукупність людей, які живуть на земній кулі (людство) або в межах конкретної території. Термін вживається при соціально-економічній характеристиці населення. Народонаселення характеризуються такі показники: чисельність населення та її динаміка, народжуваність, смертність та природний приріст, шлюбність та розлучуваність, урбанізація, міграція, статеві-віковий склад, рівень освіти, расовий, мовний, етнічний і релігійний склад. Показники, що відбивають соціально-економічну структуру населення – економічно активне населення, його професійний і соціальний склад, зайнятість.

Населений пункт – населене місце (оселище, селище, поселення), первинна одиниця розселення людей у межах однієї забудованої земельної межі (городище (град), місто, містечко, селище міського типу, село, селище, хутір, станція та ін.). Входять у міські чи сільські поселення.

Національний парк – природна територія, що охороняється державою, тут заборонена господарська діяльність, але дозволений обмежений туризм.

Національна система розселення – це розміщення населення на певній території. Воно характеризується різними показниками густоти населення, сукупністю та величиною населених пунктів, співвідношенням чисельності міського та сільського населення. Національна система розселення функціонує на підставі організаційних функцій столиці, яка ядром національного господарського комплексу, головним політичним і культурним центром, а також взаємозв'язків систем розселення нижчих ієрархічних рівнів.

Національний склад населення – розподіл населення певної території за етнічними групами. Дослідники нараховують у світі близько 5 тис. різних народів. Близько 75 % населення Землі становлять народи, чисельність яких перевищує 10 млн.чол.

Науковий центр – статус, який надається науково-дослідним установам, вищим навчальним закладам четвертого рівня акредитації, що проводять комплексні наукові дослідження загальнодержавного значення, визнані на світовому рівні.

Науково-технічна революція – якісний стрибок у структурі і динаміці розвитку продуктивних сил, корінна перебудова технічних основ матеріального виробництва на основі перетворення науки в провідний чинник виробництва, в результаті якого відбувається трансформація індустріального суспільства у постіндустріальне.

Нематеріальне виробництво – це сфера суспільного виробництва, в якій виробляються: нематеріальні послуги: роздрібна торгівля, громадське харчування, пасажирський транспорт та зв'язок (що обслуговує населення), побутове обслуговування, охорона здоров'я тощо; духовні цінності: освіта, культура, мистецтво тощо.

Норма забруднення – гранично допустима концентрація речовини, що поступає або ж знаходиться в середовищі, яка допускається нормативними актами. Розрізняють норму водоспоживання, викиду, видобутку, вилучення ресурсу, осушення, промислу, вмісту твердих речовин.

Нове місто – місто, що старанно сплановане з урахуванням досягнень містобудівної думки і максимально привабливе за виглядом, з розвиненою інфраструктурою і містоутворювальною базою, здатною забезпечити місцями праці значну кількість населення.

Новий урбанізм – це концепція упорядкування урбаністичного простору, що виникла на тлі критики розповзання передмість, що відстоює відродження невеликого компактного «пішохідного» міста або району, в протилежність «автомобільним» передмістям.

О

Образ міста – кам'яний літопис людства, що зберігає пам'ять про найважливіші події світової історії.

Оздоровчо-курортний центр – місто, що має умови для відпочинку і оздоровлювання та розташоване, як правило, в межах курортів та рекреаційних зон.

Ознаки міста, як системи (за Ю. Ф. Дегтяренком):

- 1) велика кількість складових елементів, що виконують різні функції;
- 2) складна структура, складні взаємозв'язки між елементами і властивостями системи, динамічна поведінка елементів і системи загалом;
- 3) різноманітні й нерегулярні впливи зовнішнього середовища, стохастична поведінка елементів і системи загалом;
- 4) гомеостаз, тобто здатність зберігати структуру і функції в певних межах змінності та варіативності, підтримувати рівновагу взаємодії системи із зовнішнім середовищем;
- 5) наявність підсистем ієрархічного і функціонального характеру, що мають власні цілі функціонування та розвитку;
- 6) певний характер просторового розміщення та територіальної організації складових елементів і підсистем, їхню просторову взаємодію.

Ойкуменополіс – єдине всесвітнє місто майбутнього. Існують прогнози злиття окремих мегаполісів планети в єдиний ойкуменополіс, у якому буде проживати більша частина населення Землі. Теорію ойкуменополіса висунув грецький урбаніст К. Доксіадіс.

Опорний каркас – це генералізований, вільний від деталей, географічний образ країни чи регіону, що виражає головні риси їхньої територіальної організації.

Опорний каркас розселення країни – це сукупність міських поселень країни (регіону), особливо великих і середніх, разом з лініями комунікацій між

ними утворює опорний каркас міського розселення. Ідею опорного каркасу території висловив М. Баранський.

Опосередкована міська політика – є сукупним й інколи неузгодженим результатом дій на місто інших політик (галузевих, секторальних політик – житлової, міграційної, економічної, транспортної, промислової тощо).

Організаційний потенціал – політична стабільність, ефективність структур управління тощо.

Освоєння території – процес розвитку вширину, охоплення господарською діяльністю нових територій, що супроводжується зростанням заселеності.

Освоювальна функція – вузли (ОК) організують освоєння нових територій, надають йому інформаційне. Організаційне, проектне, транспортне, кадрове забезпечення.

Особливості урбанізованого розселення –

- 1) висока густина мережі та інтенсивність розвитку міських поселень;
- 2) велика насиченість і тісні зв'язки між поселеннями і всередині них;
- 3) різноманіття вибору (місць роботи, відпочинку) і велика щільність контактів;
- 4) ускладнення форм розселення, викликане посиленням взаємодії, зближенням і зрощуванням мережі поселень і агломерацій та іншими фактори.

ОТГ – добровільне об'єднання мешканців декількох розрізнених сіл, селищ чи міст в один адміністративний центр. Після об'єднання створюється новий адміністративний центр, а у ньому – нова загальна для всіх об'єднаних населених пунктів рада та інші органи самоврядування.

II

Партиципація – це залучення городян в прийняття рішень з важливих для міського розвитку питань. Це може бути участь в розподілі

частини коштів з бюджету міста, участь в проектуванні двору або громадського простору.

Пауперизація – масове збідніння населення, що виливається в жебрацтво та бродяжництво, веде до зростання злочинності.

Периферія (від грец. *περιφέρεια* – окружність) в широкому сенсі слова – околиця, зовнішня частина чого-небудь, протиставлена центру

Периферійна територія – територія столичного регіону, що оточує зону агломерованих поселень і не пов'язана з ядром щоденними трудовими поїздками населення.

Північноамериканський тип міст має специфічні риси, більшість яких пояснюється порівняльною молодістю міст цього типу. Для нього характерне чітке прямокутне планування, виділяється центральний діловий район, де сконцентровані основні будівлі сфери управління та послуг (фінансів, засобів і торгівлі). Центральна частина – багатоповерхова забудова, але в решті частин міста переважає малоповерхова (три–п'ять поверхів), а ще далі – райони індивідуальної забудови.

Планування міське (поселень) – галузь архітектури, що розглядає питання комплексного упорядкування житлового простору на рівні регіонів, груп поселень, окремих міст і селищ міського типу.

Планувальна структура міста – сукупність певним чином розміщених і взаємопов'язаних територіальних елементів міста, що відзначаються високою концентрацією об'єктів і населення. Схеми планувальної структури міст: радіальна, радіально-кільцева, прямокутна, прямокутно-діагональна, лінійна, комбінована, прямокутно-лінійна, лінійно-стрічкова, лінійно-кільцева, стрічково-кільцева, багатопроменева, зіркова тощо.

Планування території – на місцевому рівні забезпечується відповідними місцевими радами та їхніми виконавчими органами відповідно до їхніх повноважень, визначених законом, і полягає в розробці та затвердженні генеральних планів населених пунктів, детальних планів територій, проектів

забудови, ухваленні й реалізації відповідних рішень про дотримання містобудівної документації.

Поліс – в сучасному значенні місто-держава, міська громада; звідси – особлива форма соціально-економічної та політичної організації суспільства, типова для Стародавньої Греції та Риму. З певними застереженнями полісами можна називати також фінікійські міста-держави класичного часу (зокрема, фінікійські колонії) та поселення, що їх засновували володарі Азії і Африки за грецьким або римським зразком. Зазвичай під полісом розумілося не поселення як таке, а насамперед міська громада, колектив громадян певного міста. Територія полісу складалася з міста (або міст) та сільської округи (хори), з розташованими на ній землеробськими поселеннями.

Поліфункціональні міста – це міста які поєднують адміністративно-політичні, культурні й економічні функції. Це, наприклад, столиця нашої держави Київ, обласні центри, такі як Дніпропетровськ, Житомир, Донецьк, Полтава, Львів та ін. Міста цього типу є найважливішими районоутворювальними центрами, вони мають широкі й різноманітні зв'язки та відрізняються складною територіальною організацією.

Поселення – постійно чи сезонно заселене місце, що характеризується просторовою обмеженістю та територіальною спільністю його структурних елементів – сукупностей осель та інших матеріальних форм проживання людей, місць прикладання праці, об'єктів виробничої та соціальної інфраструктури, рекреаційних зон тощо.

Правила забудови – це нормативний правовий акт органу місцевого самоврядування, який встановлює порядок здійснення містобудівної діяльності на відповідних територіях міських і сільських поселень, в тому числі на територіях закритих адміністративно-територіальних утворень.

Правило Ціпфа (Зіпфа) – закономірність, що пов'язує кількість населення міста з його порядковим номером у загальному рангуванні міст країни чи її окремої частини за спаданням людності. Правило Ціпфа (Зіпфа)

емпірично встановлене у 1949 р. американським географом Дж. К. Ціпфом (Ціпфом).

Правило Ціпфа (Ціпфа) виражають формолою

$$P_j = P_1 J^{-a},$$

Де P_1 – людність найбільшого міста, J – порядковий номер міста з спаданням людності, a – параметр, що характеризує тип спадання людності у переліку міст. (Влах)

Для окремих країн або цілих районів у середині країни співвідношення міст різних розмірів переважно підпорядковується певним закономірностям, яка отримала назву **правила Ціпфа** (за іменем ученого Дж. Ціпфа, який його розробив), або правила „ранг-розмір”. Згідно цьому правилу населення n -го за розміром міста складає $1/n$ числа жителів самого крупного міста країни чи району. При цьому населення самого крупного міста залежить від кількості населення країни (району) і її рівня урбанізації.

Приміська зона – особливий об'єкт містобудівного проектування. Проект планування приміської зони є основою для розробки: проектів лісопарків, зон відпочинку, проектів планування існуючих і нових міст, виробничих поселень, землеустрою кооперативних, фермерських та інших сільськогосподарських виробництв, а також всіх інженерних споруд і комунікацій, обслуговуючих місто і приміську зону. Проект розробляється в ув'язці зі всією затвердженою проектною документацією вищих ієрархічних рівнів.

Приміська зона – територія, яка оточує велике місто і перебуває з ним у тісному функціональному та інших взаємозв'язках; частина міської агломерації. (Влах)

Приміська територія – частина міської агломерації, територія із сільськими населеними пунктами, включаючи простір і зелені насадження між поселеннями та магістралями, яка оточує велике місто і перебуває з ним у тісному взаємозв'язку.

Проектно-дослідницькі роботи – комплекс робіт з проведення інженерних вишукувань, розробки техніко-економічних обґрунтувань будівництва, підготовки проектів, робочої документації, складання кошторисної документації для здійснення будівництва об'єктів, будинків, споруд.

Промислова агломерація – територіальне зосередження підприємств різних галузей промисловості у формі галузевих і багатогалузевих промислових центрів, промислових вузлів на порівняно невеликій території. Промислову агломерацію розглядають як підсистему загальної національно-господарської системи розміщення виробництва і єдиної системи розселення. Характерними рисами формування промислової агломерації є: високий рівень територіальної концентрації виробництва, насамперед промисловості, інфраструктурних об'єктів, наукових і навчальних закладів, населення; тісний виробничо-функціональний зв'язок виробництв і поселень, що входять до складу агломерації.

Промисловий центр – це населений пункт, в якому розміщено декілька промислових підприємств, не поєднаних між собою виробничими зв'язками.

Промислово-виробнича база – це функціонально-спеціалізована частина міста, що включає обсяги матеріального виробництва, комунального господарства, виробничої інфраструктури, науки і наукового обслуговування, підготовки кадрів, інші об'єкти невиробничої сфери, що обслуговують матеріальне і нематеріальне виробництво.

Протомісто (ембріональне місто) – поселення міського типу, що виникло поблизу укріплених монастирів чи замків або виросло на базі сільських поселень, які відзначилися вигідним географічним положенням (VII-IX ст. у Західній Європі).

Псевдоурбанізація – стрімке зростання кількості міського населення, яке не супроводжується достатнім зростанням кількості робочих місць. Відмінність від урбанізації полягає в тому, що не відбувається розвиток міських функцій, що характеризують світовий процес урбанізації. Відбувається «виштовхування»

до міст сільського населення з перенаселених аграрних районів. Частка міського населення набагато перевищує частку економічноактивного міського населення, зайнятого у виробничій та невиробничій сферах.

Р

Районне планування – вид науково-проектних робіт, спрямованих на найбільш раціональне пристрій території економічного або адміністративного району, включаючи оптимальне розміщення галузей економіки, мережі розселення населення, інженерно-транспортних комунікацій і місць відпочинку населення на основі всебічної оцінки можливостей території з урахуванням архітектурно-планувальних, географічних, економічних, інженерно-технічних і екологічних умов.

Районоформування - об'єктивний процес формування і розвитку географічних районів. Відноситься переважно до районів - територіальним системам (комплексам), об'єктивність виявлення яких обумовлена високою інтенсивністю внутрішніх взаємозв'язків і взаємодій. Поняття слабо розроблено як у фізичній, так і в соціально-економічній географії.

Ранговий метод полягає у визначенні місця (рангу) досліджуваного міста в певній системі міст.

Ревіталізація – це відродження старих промислових міських кварталів на підставі постіндустріальної економіки, а також реконструкція й оновлення будівель у колишніх нефешенебельних міських кварталах у результаті управлінських рішень.

Регіоналізм - тип суспільної свідомості, в якому зроблено акцент на інтереси місця проживання (району, міста і т.п.), як необхідної складової частини інтересів загальнонаціональних або, в ряді випадків, у вигляді переваги локальних інтересів над загальними.

Регіональна система розселення – територіальна спільність поселень, що формується у процесі посилення соціально-економічних взаємозв'язків між

ними у межах певних геопросторових одиниць. Порівняно з локальною системою розселення охоплює більшу неконтактну територію, в результаті чого у її межах не створено умов для постійного спілкування активного населення. (Влах)

Ресурси міста – це всі види ресурсів, які знаходяться в межах певного міста і допомагають йому функціонувати, як єдиній системі (грошові (бюджет, доходи), екологічні (зелені насадження, тварини), технічні (лабораторії, заводи, метро, аеропорти), рекреаційні (парки і зони відпочинку, театри і кінотеатри, фестивалі), комунікаційні (пошта, транспортні мережі, доставки), людські (поліцейські, вчителі, прибиральники, лікарі, пожежники, менеджери, програмісти, чиновники) тощо).

Рівень урбанізації – частка міського населення у загальній кількості населення. Показники, що характеризують степінь урбанізації суспільства, відображають окремі важливі процеси урбанізації – ріст кількості міських поселень, у тому числі поселень крупних розмірів, збільшення кількості і долі міського населення. Останній показник характеризує міське поселення не лише само по собі, але й в порівнянні з сільським, тобто відображають значення міських поселень у всій структурі розселення тої чи іншої території.

Різноманітність – відображає реальні відмінності одних форм розселення від інших, що співіснують у районах різного типу.

"Розповзання міста" – явище, коли територія міста стає некомпактною, а забудова проводиться у віддалених, важкодоступних районах.

Розселення (урбанізоване) – розселення в порівняно великих ареалах, які характеризуються: високою густотою міського і сільського населення, їхньою тісною інтеграцією за широким набором функцій (виробничих, транспортних, обслуговування, рекреації, підготовки кадрів тощо), за способом і умовам життя, характером використання території.

Розселення – 1) процес розподілу населення по території (синонім «заселення території»)

2) результат процесу розподілу населення - сукупність (мережу) поселень на певній території.

Рурбанізація (від англійського «rural» – сільський, сільський і латинського «urbanus» – міський) – процес стирання кордонів між містом і селом в результаті поширення міських форм і умов життя на сільську місцевість, який призводить до утворення сільсько-міського континууму («urban»). Поряд з субурбанізацією, контрурбанізацією, гіперурбанізація – це частина процесу урбанізації в його широкому розумінні.

Руралізація – процес спрямування некерованої урбанізації шляхом розвитку сільських громад, модернізації сільського розселення та піднесення економіки сільської місцевості, сукупність заходів із інтродукції у міський ландшафт екологічних та естетичних елементів сільського ландшафту (зелених масивів, відкритих просторів, неасфальтованих просторів, фауни тощо).

Руралізація міст – це перенесення в місто сільськими мігрантами форм життєдіяльності, стилю життя, соціально-територіальної організації та видів виробництва, характерних для сільської місцевості. В умовах економічних і соціальних криз руралізація набуває специфічної форми, а саме, відбувається систематичне залучення городян до сільськогосподарської праці з метою забезпечення себе і своїх сімей продовольством (городництво, мисливство, рибальство, збирання дарів природи тощо). У час перехідної економіки в Україні навколо великих міст також відома "дачна" економіка, яка поєднує рекреацію і сільськогосподарське самозабезпечення продуктами харчування.

С

Садибна забудова – забудова одноквартирними чи двоквартирними будинками з ділянками для кожної квартири безпосередньо біля будинку, які використовують під сад чи город.

Санітарний розрив – це відстань від джерела шкідливих викидів в атмосферу до межі сельбищної території.

Санітарно-захисна зона – це територія між межею промислового вузла чи підприємства й межею сільбищної території.

Світове місто – (англ. world city), також використовують термін **глобальне місто** (англ. Global city) чи **альфа-місто** (англ. alpha city) — це місто, що вважається важливим елементом світової економічної системи. Таке місто зазвичай чинить сильний політичний, економічний і культурний вплив на ключові регіони Землі.

Селище – поселення несільськогосподарського профілю (неміське). (Влах)

Селище міського типу — тип поселення, який за функціональним призначенням у системі адміністративно-територіального устрою посідає проміжне місце між містом і сільським населеним пунктом. До категорії селищ міського типу віднесено населені пункти з населенням понад 2 тис. осіб, що мають таку комунальну й соціальну інфраструктуру, при якій переважна частина мешканців зайняті в промисловості чи в соціально-культурній сфері.

Село – 1) поселення, населення якого зайнято переважно у сільському господарстві; 2) історичний тип великих сільських поселень, що виконували роль місцевого центру для хуторів та дрібних поселень. (Влах)

Сільбищна територія – зона розміщення житлової забудови, громадських центрів і зон відпочинку населення.

Середнє місто – це населений пункт жителі якого зайняті у промисловоті, торгівлі, адміністративних установах, кількість населення має бути від 50 до 100 тис. осіб.

Система зелених насаджень – організоване розміщення зелених насаджень різного призначення в плані міста і природній зоні, погоджене з загальною структурою міста і системою культурно-побутового обслуговування населення.

Сільська територія – це земельний простір за межами урбанізованих територій, що населений людьми та характеризується спільністю певних ознак (природних, історичних і т.д.)

Сільське населення – 1) мешканці усієї сукупності сільських поселень; 2) постійне населення сільської місцевості; 3) категорія населення, що виділяється під час перепису і в поточному обліку поряд із міським населенням.

Сільське поселення – 1) поселення, яке не відповідає прийнятим у тій чи іншій країні критеріям міського; 2) поселення у сільській місцевості.

Соціологія міста – галузь, яка вивчає місто як соціально-просторову спільноту, історично конкретну поселенську структуру й основну форму поселення.

Спортивна зона – міський стадіон і ін. досить рідко знаходиться на території міського центру або в глибині території, частіше вона розташована залежно від природних ознак (ріка, зелені насадження). У найзначніших містах бажано, щоб спортивна зона розташовувалася за межами загальноміського центру тому що це сприятиме його розвантаженню.

Статус міста (міське право) – система законодавчих засад, завдяки яким населений пункт набуває певних прав, що виділяють його з низки сільських населених пунктів.

Столиця – головне місто, адміністративний і політичний центр держави, республіки, автономії та інше.

Субурбанізація - процес зростання і розвитку приміської зони великих міст, у результаті чого формуються міські агломерації. Характеризується вищими темпами збільшення кількості жителів приміських поселень та міст-супутників порівняно з головними містами.

Суперурбанізація – зростання рівня урбанізації за рахунок підвищення поверховості забудови.

Сучасне місто – це складний комплекс територій і споруд, зайнятих виробничими підприємствами, житловими комплексами, суспільними центрами, місцями відпочинку на відкритому повітрі, транспортними й інженерними спорудами.

Східноазійський тип міста – для нього характерний чіткий поділ на стару та нову частину. Найжвавіше місце у старому місті – базар, де працюють

цирульники, ремісники, переписувачі, продавці їжі, яка готується тут же на очах покупців, рознощики води та роздрібні торговці. Від ринку (з ринку) починаються торгові вулиці і квартали ремісників, вироби яких продаються тут же. У новій міській частині переважають сучасні багатоповерхові будинки.

Т

Теорія центральних місць – наукове пояснення побудови ієрархічних мереж і зон впливу населених пунктів, а також інших ієрархізованих об'єктів – вузлових елементів виробничої та соціальної інфраструктури. Теорія центральних місць обґрунтована німецьким економістом В.Кристаллером (1933) і розвинена німецьким географом А.Льошем (1959).

Територіальний поділ праці – це об'єктивний необоротний процес розвитку продуктивних сил, при якому відбувається відокремлення різних видів трудової діяльності, спеціалізація окремих виробничих одиниць, обмін між ними продуктами своєї діяльності.

Територіальні ресурси – це наявність резервних територій або ділянок, які за розміщенням у плані міста можуть використовуватися для потреб забудови.

Територіально-урбаністична структура – це співвідношення і взаємне розташування територій з різним рівнем урбанізованості, з різними напрямками і темпами урбанізації.

Територіально-урбаністична структура – співвідношення і взаємне розміщення територій, які відзначаються: 1) розвитком урбанізації «ушир» (виникнення нових поселень), чи «углиб» (ускладнення форм і систем розселення); 2) чітким окресленням мережі опорних центрів розселення; 3) ступенем зрілості міських агломерацій; 4) просторовою диференціацією регіональних міських систем розселення.

Територія забудови – територія, занята будівлями чи запланована під забудову за генеральним планом, включаючи вуличну мережу, озеленені і відкриті простори, безпосередньо зв'язані з забудовою.

Територія сельбищної зони (сельбищна зона) – це зона розміщення житлової забудови, громадських центрів, об'єктів культурно-побутового обслуговування, зелених насаджень та вулиць.

Техногенні ландшафти – це штучно створені ландшафти (культурні ландшафти) в межах промислових частин міста. (Кар'єри, відвали, провальні зони та інші)

Технопарк – частина території населеного пункту, де сконцентровані наукові установи, дослідні організації, навчальні заклади й виробничі підприємства, що спільно здійснюють наукові дослідження й впроваджують науково-технічні напрацювання у науковоємних високотехнологічних галузях.

Технополіс – центр впровадження досягнень науки й техніки. Це, як правило, нове місто, в якому запроваджуються у виробництво нові розробки, а також проживає населення.

Тип поселень – сукупність поселень, які виділяються серед інших за однією чи кількома суттєвими ознаками.

Типологія міст – більш високий рівень узагальнення, що дозволяє дати комплексну, синтетичну характеристику міст та їхніх систем і на цій основі намітити обґрунтовану стратегію їхнього розвитку.

Типологія міст – поділ міст за типами; ґрунтується на поєднанні різних ознак (генетична, функціональна, синтетична та ін).

Транспортна доступність – це системний індикатор просторових можливостей суспільства, що реалізується завдяки транспортній інфраструктурі, котрий оцінює конкурентоздатність різних місцеположень, або показник витрат часу на транспортний зв'язок між різними пунктами в межах системи групового розселення.

Транспортна мережа міста – розуміється вся сукупність ліній, маршрутів і зупинних пунктів усіх видів транспорту, що функціонують у місті або проєктовані на перспективу.

Транспортний вузол – комплекс транспортних споруд у пункті, де сходяться, перетинаються або розгалужуються не менш як три лінії одного або двох видів магістрального транспорту.

Транспортний центр – невеликий населений пункт, де сходяться дві-три лінії одного виду транспорту.

Транспортно-географічне положення – це розміщення міста стосовно транспортних шляхів, з урахуванням їхніх потужностей, ступенем завантаженості, швидкостей, тощо.

Трикутна схема міста (рис. 1.) – це не досить популярна схема міста, тому що гострі кути, утворені в пунктах перетину елементів вулично-дорожньої мережі, викликають труднощі та створюють незручності при освоєнні та забудові ділянок. Елементи трикутної схеми можна побачити в старих районах Лондона, Парижа, Берна та інших міст.

Рис. 1. Трикутна схема міста

Існує вісім принципів геометричних схем, що охоплюють усе різноманіття міських планувальних структур: вільна; радіальна; радіально-кільцева; трикутна; прямокутна; прямокутно-діагональна; гексагональна; комбінована

Трудові ресурси (або також трудові резерви) – це частина працездатного населення: чоловіки віком від 15 до 70 років та жінки віком від 15 до 65 років.

Турисько-рекреаційний центр – окремі населені пункти з набором рекреаційних закладів або окремих об'єктів, що виступають центрами формування рекреаційного вузла. Саме на цьому рівні відбувається формування **курортів** лікувальної місцевості з наявними природними лікувальними ресурсами та необхідними умовами щодо їх використання з лікувально-профілактичною метою.

У

Урбанізація – це історичний процес підвищення ролі міст і міського способу життя в розвитку суспільства, пов'язаний з просторовою концентрацією діяльності в порівняно невеликій кількості міст та ареалах соціально-економічного розвитку (урбанізованих районах). (За Є.Ю. Бондаренком).

«Урбанізаційний вибух» – надзвичайно велике зростання міського населення Земної кулі у 1920-1960-х роках.

Урбанізм – це сукупність притаманних населенню міста норм і правил поведінки, обумовлених високою концентрацією населення та особливостями міської субкультури: ослаблення соціального контролю та соціальної згуртованості, анонімність спілкування, переважання формально-рольового спілкування, раціональність поведінки, зменшення ролі первинних груп і т.п.

«Урбанізовані гіганти» – це країни з міським населенням понад 100 млн. осіб.

Урбанізована зона – це складна і велика структура мегалополісного типу, особливо важлива для перспективної просторової організації розселення країни. Її характеризує інтенсивний розвиток міських поселень і зон впливу. Урбанізована зона включає зазвичай кілька урбанізованих районів та характерна тільки для країн і регіонів з високим рівнем урбанізації.

Урбанізована країна – цілком урбанізованою вважається країна, якщо 4/5 її населення проживає в містах.

Урбанізована рекреаційна територія – це територія, що використовується для оздоровлення людей, масового відпочинку, туризму і екскурсій. Вони формуються на базі курортних населених пунктів або цілих курортних агломерацій.

Урбанізована територія – обширний простір, що характеризується високою щільністю міського та сільського населення, їх тісною інтеграцією з багатьма функціями (виробничими, обслуговуючими тощо), за способом і умовами життя населення, характером використання території.

Урбанізована територія – це ділянка суходолу, зайнята населенням міського типу і пов'язана з ним виробничими, транспортними та інженерними спорудами.

Урбанізований ареал, або агломерація – це густозаселена міська серцевина й навколишня територія, яка має ринок праці, сильно інтегрований нею.

Урбанізований ландшафт – це ландшафт, де антропогенні елементи займають більше 70 % площі і повністю визначають їх загальний вигляд.

Урбанізований район – це порівняно великий ареал розселення з високою щільністю населення і високим рівнем розвитку міських поселень, який утворює систему взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих один одного агломерацій і багатофункціональних центрів різного рангу.

Урбанізованість – це показник досягнутого рівня урбанізації в ході розвитку цього процесу.

Урбаністика – це галузь знань, яка включає вивчення історії розвитку міста з архітектурної точки зору, вплив міського дизайну на розвиток громади, тобто ґрунтується на вивченні розвитку міст.

Урбаністична концентрація – це одна з фундаментальних ознак міста. Висока концентрація різноманітних об'єктів і видів діяльності, а також пов'язаного з цим населення на обмеженій території. Це особливий вид територіальної концентрації для якого характерними є масштаби і

різноманітність. Це концентрація різноманіття і взаємодії (види діяльності взаємодіють, люди співпрацюють між собою).

Урбаністична структура – це співвідношення (за кількістю жителів) міських поселень різної величини в загальній їхній кількості. (за Г. М. Лаппо та Ю. Л. Пивоваровим)

Урбаністичний каркас міста – це комплекс який складають громадські центри, транспортно-пересадочні вузли (урбанізовані планувальні центри) і з'єднують їх магістральні автомобільні вулиці і дороги, залізниці (урбанізовані планувальні осі). Він включає найбільш інтенсивно освоєні і добре доступні ділянки міської території. Надає місту цілісність, забезпечує зв'язність його основних планувальних елементів.

Урбоекологія – наука, яка вивчає міське середовище.

Урбосистема – система міського середовища, населення та господарської діяльності; складне просторово-часове утворення, що відзначається певними властивостями: прив'язаністю до конкретного місця у географічному просторі, відкритістю, ймовірністю, керованістю та ін.

Ф

Фавела – нетрі на околицях великих бразильських міст; історично – поселення бездомних солдат-відставників, які в кінці 19 століття селились на пагорбі Морро-да-Фавелла у передмісті Ріо-де-Жанейро, звідки й назва.

Фазенда – великий сільський маєток у Бразилії, який включає службові будівлі, а також будівлі для господарів та найманих працівників (рабів).

Фанза – житло каркасного типу в Китаї.

Федерація – форма державного устрою, за якої вищі територіальні одиниці держави мають певну юридично визначену політичну самостійність, чим відрізняються від адміністративно-територіальних одиниць унітарної держави.

Феодалізм – панівна за Середньовіччя в Західній і частково в Центральній та Східній Європі суспільно-економічна система, коли землевласник дає залежним селянам землю в обмін на їхню працю.

Фізико-географічне положення – положення території відносно різноманітних географічних об'єктів, які впливають на природно-ресурсний потенціал території або країни, наприклад, моря, океани, водойми, пояси типів ґрунтів і т. ін.

Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку міста – це сукупність заходів, спрямованих на мобілізацію наявних та виявлення і залучення потенційних фінансових ресурсів суб'єктів управління розвитком міста (місцевої влади, держави, суб'єктів господарювання, місцевої громади), а також ресурсів зовнішніх інвесторів та формування шляхом їх об'єднання фінансової основи для здійснення економічних процесів на відповідній території, реалізації запланованих соціальних програм, проектів, підтримки стабільного функціонування інфраструктури міста та вдосконалення міського життєвого середовища».

Фінансові ресурси міста – бюджет відповідної території та децентралізовані грошові фонди, що залишаються у розпорядженні підприємств і організацій громади.

Формування опорного каркасу розселення – генералізований вираз географічного процесу урбанізації, що виявляється у відцентрованих і лінійних тенденціях у розселенні.

Фортеця – оборонна споруда у вигляді території, обнесеної захисною стіною і призначена для постійного перебування гарнізону, озброєння і продовольства з метою протидії довготривалій облозі та перебування у круговій обороні.

Фронтон – верхня частина фасаду будинку, портика, колонади і т. ін. у вигляді трикутної площини, обмеженої з боків двосхилим дахом і обрамленої біля основи карнизом; причілок.

Функції міста – це основні види діяльності, котрі виконують його мешканці.

Функціональне зонування міста – диференціація території міста за характером використання його земель, тобто за типом їхнього функціонального призначення (житлова, промислова, комунально-складська, рекреаційна, транспортна зони, загальноміський центр).

Функціональні типи міських поселень – поділ міських поселень за функціями (багатофункціональні із розвиненими промисловими функціями, з переважаючим значенням різноманітних невиробничих функцій, з переважаючим значенням промислового виробництва, або вищої освіти, або рекреаційного обслуговування населення тощо).

X

Хайвей – велика автомобільна дорога, шосе, автомагістраль, яка найчастіше зустрічається в між мегаполісами Японії.

Хай-тек – стиль в архітектурі і дизайні містобудування пізнього модернізму. Орієнтований на функціональність і застосуванням високих технологій. Зародився у 1970-80-х роках. Характеризується прагматизмом, мінімалізмом, технологічністю, монументалізмом.

Халабуда, халупа, розм. хижа – невелика убога житлова будівля, злиденна хата, примітивне житло людини або будова для тварин.

Характеристика міста – це сукупність визначальних властивостей, ознак міста, його типові риси.

Хата – сільський одноповерховий житловий будинок.

Хвороба урбанізації – велика група захворювань, зумовлених ущільненням населення і забрудненням довкілля його проживання (шумовим, хімічним, біологічним тощо).

Хибна урбанізація – процес міського розвитку в країнах, що розвиваються, який полягає у невідповідності між темпами росту населення та економічною базою міст (концепція новозеландського ученого Т.Мак-Джі).

«Хибна» урбанізація – це такий тип урбанізації, за якого частка міського населення набагато перевищує частку економічно активного населення, зайнятого у різних видах економічної діяльності виробничої та невиробничої сфер. Головна причина «хибної» урбанізації – постійний приплив у міста сільських жителів, які не мають засобів до існування і мешкають в окраїнних районах, оскільки міста не можуть забезпечити їх житлом і роботою.

Хмарочос – високий будинок житлового, офісного або адміністративного призначення. Загальновизнаних критеріїв, що визначають хмарочос, не існує. Мінімальна висота хмарочоса коливається у рамках приблизно 100–150 м. Кількість поверхів і зовнішній вигляд теж впливають на визначення хмарочоса.

Хорологія – напрям у географії, який вивчає об'єкт з точки зору його

Хутір – вид сільського поселення, господарство з належною до нього землею; мале сільське, часто однодвірне поселення поза селом.

Ц

Цар – титул монарха, самодержця у ряді європейських держав: Болгарії, Сербії, Росії. Також титул цар вживався в офіційних документах і руських літописах щодо ханів Золотої орди та правителів держав, які утворилися після її розпаду. Найпоширеніша версія походження назви – від титулу римських імператорів – цезар (лат. caesar).

Царизм – монархічний політичний устрій держави, на чолі якої стоїть цар; абсолютизм, монархізм, самодержавство.

Ценз людності – критерій віднесення поселень до категорій міських на підставі їхньої людності.

Центр заселеності – показник, що характеризує розміщення населення країни чи району.

Центр міста – це частина міста в якій розташовані управлінські структури, великі площі, собори, ТРЦ та інше.

Центральна зона міста – це зона міста, яка включає, крім історичного ядра, найближчу до нього інтенсивно забудовану територію, що сформувалася також, як правило, до середини XIX ст. (у дозалізничну епоху) і пізніше була охоплена кільцем залізниць, вокзалів, промислових і складських територій. На сьогодні ця зона досить трансформована, але значною мірою зберігає своє планування, тут багато цінних споруд.

Центральне місце – поселення будь-якого рангу, в якому розміщуються підприємства сфери послуг, що обслуговують дане та інше поселення у системі центральних місць. Запропоноване німецьким вченим В.Кристаллером (1933).

Цивілізація — людська спільнота, яка впродовж певного періоду часу (процес зародження, розвиток, загибель чи перетворення цивілізації) має стійкі особливі риси в соціально-політичній організації, економіці та культурі (науці, технологіях, мистецтві тощо), спільні духовні цінності та ідеали, ментальність (світогляд).

Цивілізація – 1) Рівень суспільного розвитку і матеріальної культури, досягнутий тією чи іншою формацією. 2) Історичний тип культури, локалізованої в часі і просторі, а також ступінь і характер розвитку культури певних епох і народів. 3) Сучасна культура, прогрес, освіта. 4) спец. Третій ступінь у розвитку людської культури, якому передують два інші – доба дикунства й доба варварства.

Цитадель – 1) Найбільш укріплена центральна частина фортеці, пристосована до самостійної оборони. 2) Споруда фортечного типу в середині давніх міст. 2) Головний опорний пункт (центр) будь-якої організації (політичної, ідеологічної тощо), твердиня, оплот (переносне значення).

Ч

Частка міського населення – це частка населення яке проживає в місті.

Чипіттс (Чикаго—Піттсбург) – мегаполіс, що сформувався в США на південному узбережжі Великих Озер шляхом злиття агломерацій Чикаго, Детройта, Клівленда, Піттсбурга та інших – усього їх 35; його площа – 1 60 тис. кв. км, а населення приблизно 35 млн жителів (а разом з прилеглою до нього агломерацією Торонто в Канаді – 40 млн).

Чисельність населення – кількість людей які проживають в певному населеному пункті, місцевості, країні.

Чум – переносне житло угро-фінських народів російської півночі – гостроверхий намет з жердин конічної форми, вкритий шкурами (найчастіше – оленячими), влітку — берестою, іноді парусиною.

Ш

Шкала людності поселень – система класифікації поселень за людністю

Штаб-квартира – місце концентрації більшості (якщо не всіх) найважливіших функцій та перебування керівництва організації або топ-менеджменту комерційної структури (компанії, підприємства, організації).

Щ

Щільність забудови – максимально допустима щільність поверхової площі (суму площі поверхів), яку допускається розміщувати на 1 кв. м земельної ділянки.

Щільність поселень – кількість поселень, що припадають на одиницю площі країни чи району. Обчислюють за формолою

$$C_n = N/S,$$

Де C_n – щільність поселень; N – кількість поселень; S – площа території.

Ю

Юридїка – частина території міста, наділеного Магдебурзьким правом, у Великому князівстві Литовському та Польщі, що належала Церкві чи певному світському магнату або шляхтичеві, не підпорядкувалася міській владі та не виконувала на користь міста ніяких повинностей. Походить від лат. *juridicus* – судовий.

Я

Ядро – це центральне місто, що визначає функціональний профіль агломерації, характер та інтенсивність зв'язків, розвиток адміністративних, інноваційних, культурних, освітніх та інших процесів і додаткових переваг агломерування.

Ядро агломерацій – місто разом із зоною ближніх передмість утворює "ядро агломерації", яке можна визначити як "Велике місто"

Ядра найбільших міських агломерацій – столиці, найважливіші промислові та портові центри.

Якість життя населення міста – це загальний добробут людей та суспільства, яке проживає в місті, що окреслює негативні та позитивні риси життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безлюбченко О. С., Завальний О. В. Урбаністика. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2015. 274 с.
2. Берданова О. В., Вакуленко В. М., Валентюк І. В. Планування соціально-економічного розвитку міста : монографія /за ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. К., 2011. 160 с.
3. Вікіпедія // Вільна енциклопедія. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Головна_сторінка.
4. Влах М. Географія населення: словник-довідник. Видав. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. 241 с.
5. Вовк І. В. Поняття «реіндустріалізація» в суспільній географії. *Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць. Чернівці* : Чернівецький нац. ун-т, 2014. Вип. 696 : Географія. С. 76-80
6. Волонцевич О. О. Роль антропогенної трансформації географічного ландшафту у функціонуванні та видовому різноманітті орнітокомплексів великого міста. *Географія та туризм*. 2012. Вип. 23. С. 342-349.
7. Геоурбаністика : навч. посіб. / О. Л. Дронова. К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2014. 419 с.
8. Геоурбаністика: навчальний посібник / авт.-уклад. О. Д. Лаврик. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2014. 150 с.
9. Геоурбаністика : посіб. для студ. вищих навч. Закладів / Е. Н. Перцик. М. : Видавничий центр «Академія», 2009. 432 с.
10. Геоурбаністика: навчальний посібник / Н.П. Соболева, Ю.Л. Замятіна, Н. В. Барановська, Л.В. Жорняк; Томський політехнічний університет. Томськ: Вид-во Томського політехнічного університету, 2012. 301 с.
11. Джаман В. О. Регіональні системи розселення: демогеографічні аспекти. Чернівці.: Рута, 2003.
12. Доценко А. І. Територіальна організація розселення (теорія та практика) / А. І. Доценко. К., 2010. 536 с.
13. Дронова О. Л. Геоурбаністика: навч. посіб. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. 419 с.
14. Екологія – охорона природи – словник-довідник [Електронний ресурс] – Режим доступу - <https://subject.com.ua/ecology/conservation/4644.html>
15. Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2004. 688 с.: іл
16. Завальний О. В. Конспект лекцій з дисципліни «Геоурбаністика» (для студентів 5 курсу денної та 6 курсу заочної форм навчання за спеціальністю 192 – Будівництво та цивільна інженерія). Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. 28 с.

17. Мельник І. Г. Депопуляція в Україні: національна специфіка та регіональні особливості. *Часопис соціально-економічної географії* 13 (№ 2 (2012)), с. 61-65
18. Олійник Я. Б., Степаненко А. В. Вступ до соціальної географії: навч. посібник. К., 2000. 204 с.
19. Планування і благоустрій міст : навч. посібник. для студентів усіх форм навчання та слухачів другої вищої освіти за напрямом підготовки 0921 (6.060101) «Будівництво» / О. С. Безлюбченко, О. В. Завальний, Т. О. Черноносова; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Х. : ХНАМГ, 2011. 191 с.
20. Поняття інфраструктури рекреаційної території [Електронний ресурс] Режим доступу https://tourlib.net/books_ukr/velychko3-1.htm
21. Про майбутнє українських міст [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://dt.ua/internal/pro-maybutnye-ukrayinskih-mist-251688_.html
22. Прокопа І. Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку. *Економіка України*. 2007. № 6 (547).
23. Словник-довідник з економічної географії. 9-10 класи / Т.В.Буличева, К.О.Буткалюк, Т.А.Гринюк та ін. За наук. ред. В.Г.Щабельської. Х.: Вид. група "Основа", 2004. 112 с.
24. Словник іншомовних слів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.jnsm.com.ua/sis/>
25. Соловйова О. С. Містобудування (спецкурс); Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. 44 с.
26. Соціальна географія : словник-довідник / М. І. Білецький, І. В. Ванда, Л. І. Котик. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2014. 164 с.
27. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: навч. посібник / О. Г. Топчієв. Одеса, 2005. 632 с.
28. Трудові ресурси [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://wikiinfo.mdpu.org.ua/index.php>
29. Урбаністика: Навч. посібник/ О. С. Безлюбченко, О. В. Завальний. Харків: ХДАМГ, 2003. 254 с
30. Урбаністика [Електронний ресурс] – Режим доступу - <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
31. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін: монографія / за ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої. Київ: Видавництво «Фенікс», 2017. 438 с
32. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії. Львів, 2003. С. 264-275
33. Яковенко Р. В. Національна економіка : навч. посіб. / Роман Яковенко. Кіровоград : „Пік”, 2009. 548 с. : іл.
34. Khokhryakova. Soils of the cities: features of genesis, classification, diagnostics.
35. By Nicole Brydson (2008-05-23). Brooklyn, The Borough: A Case of Gentrification. The New York Observer.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ВИДАННЯ

Поручинський Володимир Іванович
Слащук Андрій Іванович

**УРБАНІСТИЧНА ГЕОГРАФІЯ:
СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ**

Видання друкується в авторській редакції
Верстка В.І. Поручинський

Формат 60x84 1/16. Обсяг ____ ум. друк. арк., ____ обл.-вид.арк.

Наклад ____ пр. Зам. ____ . Виготовлювач – _____

(_____)

Свідоцтво Держ.комітету телебачення та радіомовлення України

№ _____ від _____ р.